

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu	Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě
Registrační číslo projektu	CZ.02.2.69/0.0./0.0/16_015/0002400

Základy znakového jazyka

Distanční studijní text

Zuzana Pavliňáková, Pavlína Zarubová

Opava 2019

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FAKULTA VEŘEJNÝCH
POLITIK V OPAVĚ

- Obor:** 0231 Osvojování si jazyka.
- Klíčová slova:** Český znakový jazyk, komunikace, neslyšící, Neslyšící, komunikační preference, prstová abeceda, odezírání, simultánní přepis.
- Anotace:** V studijní opoře Základy znakového jazyka je věnovaná pozornost pojetí oboru surdopedie, speciální pedagogika a jejího vymezení, konkrétně se zaměřuje na způsob komunikace u osob se sluchovým postižením, které jsou uvedeny v zákoně: O komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.
- Uvedeno je vymezení problematiky sluchového postižení, význam sluchové percepce, základní terminologie u osob se sluchovým postižením v návaznosti na kulturní a jazykovou menšinu. Uvedení klasifikace sluchových vad, podle stupně sluchového postižení a doby získání SP včetně popisu duálního postižení hluchoslepoty.
- Pozornost je věnovaná propojením dvou odlišných kultur a jejich způsobů komunikace. Jelikož svět slyšících se od světa neslyšících liší. Obě části teoretické a praktické vedou k osvojení základních znakových pozic, obouruční prstovou abecedu, se základními znaky. Nedílnou součástí je vymezení pojmu Český znakový jazyk, znakovaná čeština, vizualizace mluvené češtiny, obouruční prstová abeceda (daktyl). V souvislosti na specifika českého jazyka x znakového jazyka, a znakové jazyky x mluvené jazyky.

Autor: **Mgr. Zuzana Pavliňáková**
Bc. Pavlína Zarubová

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 PROBLEMATIKA SLUCHOVÉHO POSTIŽENÍ.....	8
1.1 Význam sluchové percepce.....	8
1.2 Základní terminologie.....	9
1.2.1 Osoby se sluchovým postižením.....	9
1.2.2 Kulturní a jazyková menšina Neslyšících.....	12
1.3 Praxe ČZJ: Tvary rukou v českém znakovém jazyce.....	17
2 KLASIFIKACE SLUCHOVÝCH VAD.....	21
2.1 Klasifikace sluchových vad podle stupně sluchového postižení.....	22
2.2 Prelingválně a postlingválně získané vady sluchu.....	24
2.3 Duální postižení zraku a sluchu.....	24
2.4 Praxe ČZJ: Tematický okruh „SEZNAMOVÁNÍ“.....	27
3 ZÁSADY KOMUNIKACE S OSOBAMI SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM.....	33
3.1 Praxe ČZJ: Tematický okruh „RODINA“.....	37
4 ZNAKOVÝ JAZYK – PŘIROZENÝ JAZYK NESLYŠÍCÍCH.....	43
4.1 Vymezení pojmu „komunikace“.....	43
4.2 Specifika komunikace s osobami se sluchovým postižením.....	46
4.3 Český znakový jazyk.....	47
4.4 Praxe ČZJ: Tematický okruh „JÍDLO A PITÍ“.....	51
5 KOMUNIKAČNÍ SYSTÉMY VYCHÁZEJÍCÍ Z ČESKÉHO JAZYKA.....	60
5.1 Znakovaná čeština.....	61
5.2 Prstová abeceda (daktyl).....	63
5.3 Vizualizace mluvené češtiny.....	64
5.4 Písemný záznam mluvené řeči.....	66
5.5 Praxe ČZJ: „PRSTOVÉ ABECEDY“.....	68
6 SROVNÁNÍ ČESKÉHO JAZYKA A ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA.....	84
6.1 Znakové vs. mluvené jazyky.....	84
6.2 Gesto vs. znak.....	86
6.3 Manuální a nemanuální komponenty znaku.....	89
6.3.1 Manuální komponenty znaku.....	89

6.3.2	Nemanuální komponenty znaku	92
6.4	Klasifikace znaků českého znakového jazyka	93
6.5	Praxe ČZJ: Tematický okruh „BARVY, OBLEČENÍ A POPIS OSOBY“	94
SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY		105

ÚVODEM

Vážení studenti,

tento studijní materiál je určen všem zájemcům o problematiku osob se sluchovým postižením a český znakový jazyk. Vznikl jako distanční studijní opora pro studenty studijního oboru Speciální pedagogika, v rámci výstupů projektu s názvem „*Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě*“.

Cílem této studijní opory je zprostředkovat studentům prvotní teoretický vstup do problematiky a prakticky je seznámit se základy komunikačních systémů, které užívají čeští neslyšící, tj. zejména s českým znakovým jazykem a dále se znakovanou češtinou a prstovou abecedou.

Studijní materiál je koncipován pro dvousemestrální kurz (tj. 24 týdnů) s časovou dotací dvě vyučovací hodiny týdně (-/2). Obsah kurzu je rozdělen na dvě části *Základy znakového jazyka* a *Znakový jazyk II*. Obě části jsou rozděleny do šesti vyučovacích bloků, kterým odpovídá šest kapitol každé studijní opory. Jednotlivé kapitoly jsou koncipovány tak, že ke každé kapitole v teoretické části náleží jedna lekce praktické výuky základů českého znakového jazyka. Zbylá časová dotace je určena na exkurze nebo besedy s hosty (rodilými mluvčími českého znakového jazyka), dále pak na závěrečné opakování a shrnutí.

V první části kurzu *Základy znakového jazyka* je větší prostor ponechán teoretickému vymezení základních pojmů, jejichž osvojení je nezbytné pro další práci s touto studijní oporou. Druhá část studijního textu *Znakový jazyk II* je zaměřena především na praktickou výuku základů českého znakového jazyka, budování a postupné rozšiřování zásoby znakového jazyka. Některé kapitoly obsahují kromě textu také odkazy na veřejně přístupné videonahrávky, v nichž mají studenti možnost vidět autentický projev komunikace neslyšících mluvčích.

Věříme, že Vám tato studijní opora poskytne dostatek informací a umožní Vám lépe porozumět kultuře Neslyšících a jejich jazyku. Ovšem ani sebelepší studijní text nebo výkon pedagoga nejsou zárukou úspěchu. Nezbytný je rovněž aktivní přístup studentů, jejich vytrvalost, píle a ochota překonávat (často nezvyklé a nečekané) překážky, jež s sebou přináší studium komunikačních systémů neslyšících osob, tj. komunikačních systémů, které se tolik liší od všech jazyků, se kterými se studenti dosud setkali.

Autorky

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Obsah studijní opory Základy znakového jazyka je členěný do šesti kapitol a je zpracovaný ve shodě s akreditací daného kurzu Znakový jazyk ve studijním programu Speciální pedagogika.

V první kapitole obsahuje v teoretické části problematiku sluchového postižení, význam sluchové percepce, základní terminologii u osob se sluchovým postižením v návaznosti na kulturní a jazykovou menšinu. A v praktické části se studenti seznámí s tvary rukou.

V druhé kapitole je v teoretické části pozornost věnována klasifikaci sluchových vad, podle stupně sluchového postižení a doby získání včetně popisu duálního postižením hluchoslepoty. V praktické je začleněn tematický okruh, seznamování se.

V třetí kapitole se zaměříme na zásady v komunikaci s osobou se sluchovým postižením. A v praktické části probereme tematický okruh rodina.

Ve čtvrté kapitole se věnujeme znakovému jazyku jako přirozenému jazyku neslyšících. Vymezení pojmu komunikace, specifikace komunikace s osobami se sluchovým postižením, ČZJ. V praktické části probereme tematický okruh, jídlo a pití.

V páté kapitole se věnujeme komunikačním systémům vycházejících z českého jazyka. Jako je Znakovaná čeština, prstová abeceda (daktyl), vizualizace mluvené češtiny, písemný záznam mluvené řeči. V praktické části probereme tematický okruh, prstové abecedy.

V šesté kapitole se zaměříme na srovnání českého jazyka a českého znakového jazyka. Znakové jazyky x mluvené, gesto x znak, manuální a nemanuální komponenty znaku. V praktické části probereme tematický okruh, barvy a oblečení.

Celá studijní opora je obohacena o vizualizaci znaků, formou obrázků pro lepší zapamatování si jednotlivých znaku. Jelikož bez řádného podvedení znaku může dojít k neporozumění v komunikaci s osobou se sluchovým postižením a celkové dezinformaci. Nedílnou součástí je přímá výuka s lektorem a neslyšícími hosty ve výuce. Součástí studijní opory jsou i zajímavé odkazy a přílohy.

„Představme si, že bychom měli žít ve světě, kde by významy nebyly nesený zvukem. Takový svět je pro slyšícího člověka představitelný jen velmi obtížně - anebo je úplně nepředstavitelný. Jsou ale lidé, kteří v takovém světě žít musí: prostě proto, že neslyší.“

Macurová, 2008, s. 11.

1 PROBLEMATIKA SLUCHOVÉHO POSTIŽENÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úvodní kapitola je zaměřena na definování základních pojmů, které úzce souvisí s problematikou sluchového postižení a kulturou Neslyšících. Zdůrazňuje význam sluchu v životě člověka a upozorňuje na bariéry, které musí lidé s nedostatečným sluchovým vnímáním denně překonávat. V závěrečné části první kapitoly jsou popsány základní tvary ruky a způsob zápisu jednotlivých znaků.

CÍLE KAPITOLY

- uvědomit si význam sluchového vnímání v životě člověka,
- charakterizovat jednotlivé skupiny osob se sluchovým postižením,
- správně používat pojmy neslyšící x Neslyšící,
- umět napodobit a zapsat jednotlivé tvary ruky podle tabulky.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

- sluchové postižení
- nedoslýchavost
- ohluchlost
- neslyšící x Neslyšící

1.1 Význam sluchové percepce

Sluch je základní podmínkou pro rozvoj mluvené řeči. Nedostatek akustických informací není možno úplně kompenzovat zrakovým vnímáním, které může podávat informace pouze z prostoru zorného úhlu (Pulda, 1992). Mezi mírou sluchového postižení a úrovní rozvoje mluvené řeči existuje přímá souvislost. Obecně platí, že čím těžší sluchová vada, čím větší ztráta sluchu, tím je vývoj řeči více narušen.

Nepřítomnost zvukových vjemů může osobám se sluchovým postižením znepříjemnit život i v tak banálních situacích, jako je čekání na bod varu s očima upřenými na tekutinu při vaření kávy, či odhadování předpokládané výzvy ke vstupu při klepání na dveře.

Také světlo hraje v životě osob s nedostatečným sluchovým vnímáním poněkud jinou roli než u slyšících. Může být zástupným signálem pro upoutání pozornosti, ale také stresorem,

který ztěžuje komunikaci. Osvětlení místnosti svíčkami, soumrak při západu slunce nebo noční posezení u táboráku může u slyšící populace vyvolat různé romantické představy. Jsou-li však ve společnosti lidé se sluchovým postižením, jen obtížně mohou za snížené viditelnosti dobře dešifrovat drobné pohyby úst, které provází orální artikulaci. Jejich pocity rozhodně nebudou patřit mezi ty příjemné, zvláště budou-li se chtít zúčastnit diskuse (Souralová in Müller a kol., 2004).

Psychologickými výzkumy bylo prokázáno, že ztráta zvukového pozadí způsobuje narušení pocitu sebejistoty, je snížen pocit osobní bezpečnosti a zvyšuje se pocit úzkosti (Bulová in Pipeková, 1998).

1.2 Základní terminologie

1.2.1 OSOBY SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

Podle dostupných statistik byl v České republice před rokem 2000 vyčíslen počet osob se sluchovým postižením na zhruba 500 000. Bylo zjištěno, že 15 000 osob z tohoto počtu se s vadou sluchu již narodilo, nebo ji získali v dětství. Nejpočetnější skupinu tvořili lidé s různým stupněm nedoslýchavosti, u nichž došlo ke zhoršení sluchu z důvodu vyššího věku. Odhadem byl také určen počet uživatelů znakového jazyka, který byl v té době stanoven na 7 300. Můžeme předpokládat, že se v současné době počty osob s nedoslýchavostí v poměru k neslyšícím uživatelům znakového jazyka změnilo. Svůj podíl na této změně má nejen rostoucí počet kochleárních implantací, ale také prodlužující se délka lidského života, s čímž souvisí stárnutí populace.

Jedinci se sluchovým postižením představují velmi nehomogenní skupinu osob, která je diferencována především podle stupně a typu sluchového postižení.

Do skupiny **osob se sluchovým postižením** můžeme zařadit:

- osoby **neslyšící**,
- osoby **nedoslýchavé**,
- osoby **ohluchlé**,
- v poslední době hovoříme také o **specifické skupině uživatelů kochleárního implantátu** (Horáková, 2012).

Pojmem „**neslyšící**“ označujeme z pohledu speciální pedagogiky ty osoby, jejichž sluchová ztráta ani při kompenzaci technickými pomůckami neumožňuje rozumět lidské řeči, a které jsou tak při příjmu informací odkázány na jiné způsoby komunikace (Langer, 2013).

Nedoslýchavost můžeme definovat jako vrozenou či získanou částečnou ztrátu sluchu, která bývá příčinou opožděného vývoje mluvené řeči. Dle Sováka (1978) rozlišujeme nedoslýchavost lehkou, střední, těžkou, velmi těžkou a zbytky sluchu. Nedoslýchavost je možné kompenzovat používáním **individuálních sluchadel**. Míra kompenzace nedoslýchavosti sluchadly je přímo závislá nejen na typu a stupni sluchové vady, ale také na typu a technických parametrech těchto kompenzačních pomůcek. Individuální sluchadla jsou indikována foniatrem, na základě foniatrického vyšetření.

Obr. 1 Individuální sluchadla¹

Ohluchlost je sluchová vada, která vzniká v období po dokončení vývoje mluvené řeči (cca po sedmém až osmém roce života dítěte). Nejčastějším typem je **presbyakuzie** (stařecká nedoslýchavost). V průběhu života může člověk přijít o sluch hned z několika příčin, např. v důsledku poranění hlavy a vnitřního ucha, v důsledku prodělání infekčních chorob (např. zánět mozkových blan), často se opakujícími záněty středního ucha, atp. Na kvalitu slyšení může mít velký vliv také jeden z příznaků onemocnění - Tinnitus (ušní šelest), kterým podle průzkumů trpí 15-17% světové populace (Horáková, 2012).

1 <https://www.teiresias.muni.cz/comin/kurz-komunikace-se-sluchove-postizenymi/technologicke-prostredky-ke-kompenzaci-sluchove-ztraty> [online] [cit. 15. 4. 2019]

Kochleární implantát (KI) je sluchová protéza (technické zařízení) umožňující osobám prakticky nebo zcela neslyšícím vnímat zvuk sluchovou cestou. Jak uvádí Lejska (2003, s. 76) „kochleární implantát je elektronické zařízení, které dráždí elektrickým proudem nervová zakončení sluchového nervu v hlemýždi.“ Vnitřní část zařízení je implantována do spánkové kosti a elektrody jsou zavedeny přímo do hlemýždě, přičemž vnější část je nošena viditelně. Původně byl určen dospělým neslyšícím, kteří ohluchli, ale po čase se začal využívat i u ohluchlých dětí a v posledních letech také u dětí neslyšících od narození (Světlík, 2000).

Obr. 2 Kochleární implantát²

ZAJÍMAVOST

90% neslyšících pochází z rodin, ve kterých žádný člen není sluchově postižený.

90% neslyšících si bere nedoslýchavého, popř. neslyšícího partnera.

90% všech dětí z manželství neslyšících jsou slyšící (Leonhardt 1999, s. 66).

² <http://ruce.cz/clanky/559-implantat-nucleus-hybrid-sance-pro-lidi-se-zbytky-sluchu> [online] [cit. 11. 3. 2019]

Obr. 3 Symbol zařízení nebo prostoru pro osoby se sluchovým postižením³

Symbol je čtverec modré barvy, na němž je vyobrazen bílou čarou stylizovaný boltec ucha, který přerušuje diagonála vedená z pravého horního rohu čtverce.

Piktogram se používá pro označení služeb pro osoby se sluchovým postižením a vozidel řízených osobami se sluchovým postižením.

1.2.2 KULTURNÍ A JAZYKOVÁ MENŠINA NESLYŠÍCÍCH

Na sluchové postižení můžeme nahlížet ze dvou pohledů:

1. Audiologická definice hluchoty (medicínský pohled) – za **neslyšící** se považují osoby, „*které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem*“ (Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči, novelizovaný zákonem č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů).
2. Kulturní definice hluchoty (Neslyšící s velkým „N“) – lidé se sluchovým postižením, kteří se řadí mezi **Neslyšící**, se považují za kulturní a jazykovou menšinu, která zastává společný názor, mají společnou kulturu, tradice a požadují, aby nebyli považováni za osoby s postižením. Hlavním spojovníkem komunity Neslyšících je specifický komunikační systém – **znakový jazyk** (Hrubý, 1999).

³ <http://www.indukcni-smycky.cz/vyhlaska-c-398-2009-sb/t1052> [online] [cit. 20. 2. 2019]

Horáková (2012) ve své publikaci zmiňuje základní podmínky, které jsou nezbytné pro členství v komunitě Neslyšících:

- podmínka audiologická – potencionální člen musí mít určitou ztrátu sluchu;
- podmínka politická – člen komunity se musí zásadně podílet na věcech veřejných, spojených s komunitou Neslyšících;
- podmínka jazyková – člen komunity musí umět rozumět znakovému jazyku a plynule ho užívat;
- podmínka společenská – angažovanost v životě komunity neslyšících.

Kultura v žádném případě není jen divadlo, film nebo výtvarné umění. Kultura, to je také **způsob života, zvyky, tradice, společná historie, atd.** Nikoho nepřekvapí konstatování, že se mezi sebou liší život, kultura a zvyky ve Finsku a v Kolumbii. I když je jasné, že životní styl každého jednoho Fina je individuální, v životech většiny Finů bychom jistě našli mnoho společných rysů, v nichž se do velké míry promítají podnebí, doba slunečního svitu, náboženství, apod. Je zarážející, že nad existencí kultury Neslyšících dosud mnoho lidí v České republice nechápavě kroutí hlavou.

Tab. 1 Značky pro označení charakteru pohybu při artikulaci znaků⁴

	jednorázový pohyb ve směru šipky
	opakovaný pohyb ve směru šipek
	pohyb tam a zpět ve směru šipky
	opakovaný pohyb tam a zpět ve směru šipek
	kruhový pohyb ve směru šipky třepotání prstů
	šroubovitý pohyb ruky
	

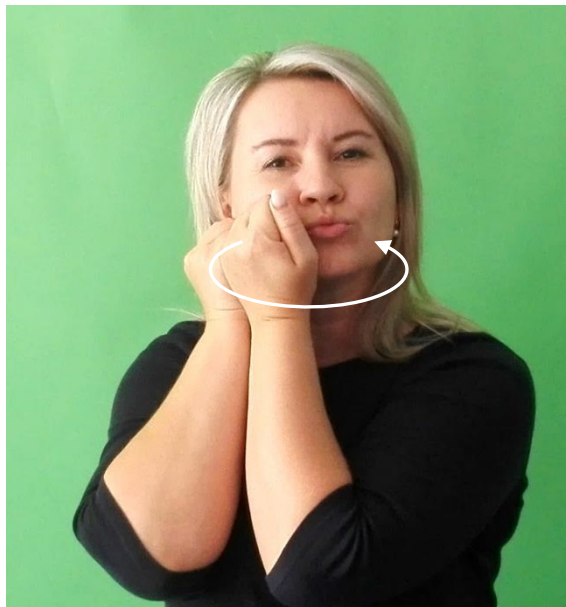
⁴ Značky převzaty z: Kuchařová, L. (ed.) *Jazyk Neslyšících: Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha: Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK. 2005.

Příklady některých zvyků v kultuře Neslyšících

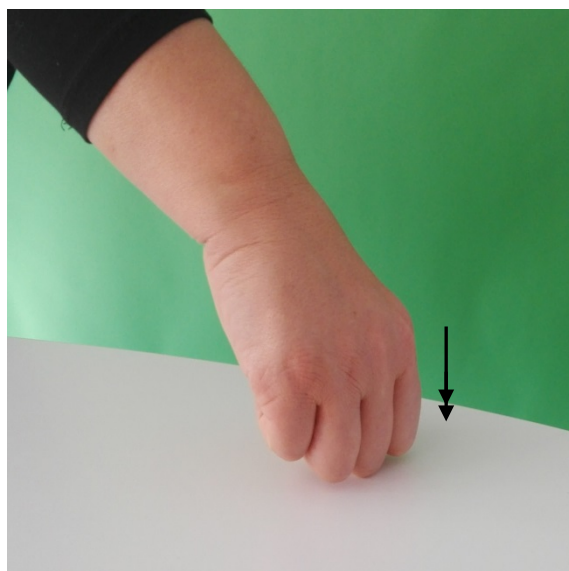
Obr. 4 Políbení na obě tváře

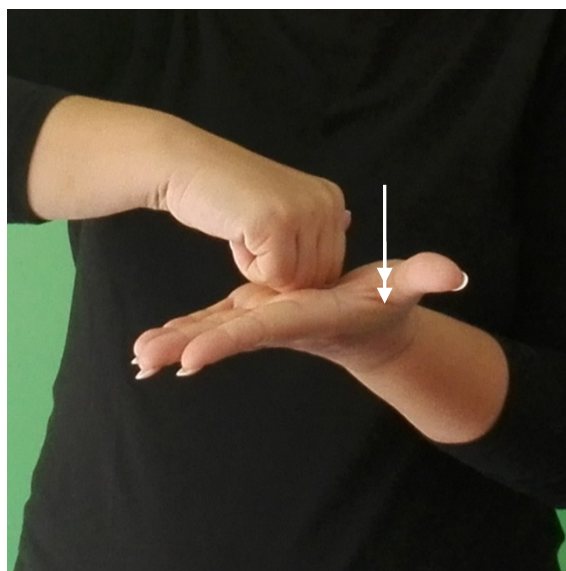
Obr. 5 Naznačení políbení na tváře při loučení „na dálku“

Obr. 6 „Dobrou chuť“

Obr. 7 „Dobrou chuť“ (v případě, že nesedíme u stejného stolu)

Obr. 8 Potlesk
divadle)

Obr. 9 Potlesk (reálná situace v

Kultura Neslyšících – vlastní poznámky:

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ

V čem spatřujete důvody odmítavých nebo nechápavých postojů ke kultuře Neslyšících?

Myslíte si, že existuje jedna mezinárodní kultura Neslyšících, nebo že se můžeme setkat s kulturou českých Neslyšících, německých Neslyšících, amerických Neslyšících, kubánských Neslyšících, atd.?

Na komunitu Neslyšících působí mnoho vlivů. Jak se v komunitě Neslyšících projevuje technický boom?

Proč mnoho n/Neslyšících vyhledává velké zábavy, na kterých se scházejí n/Neslyšící – někdy – z celé České republiky i ze zahraničí a proč pro ně není problém sednout v pátek v poledne v Plzni na vlak, večer přijet za zábavou do Ostravy, bavit se do rána a prvním ranním spojem cestovat zpět do Plzně?

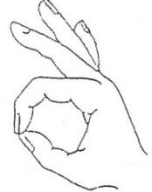

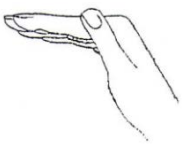

1.3 Praxe ČZJ: Tvary rukou v českém znakovém jazyce

Protože žádný ze znakových jazyků nemá obecně přijímanou psanou podobu, vymýšlejí si jednotliví lektori a studenti českého znakového jazyka své vlastní způsoby, jak si znaky a další důležité pohyby zapsat.

Doporučujeme zapsat si vždy číslo tvaru ruky (viz tab. 1) a značku **P** pro artikulaci pravou rukou nebo značku **L** pro artikulaci levou rukou a k tomu do poznámky umístění a pohyb rukou, popř. dalších částí těla (hlavní pohyb při artikulaci znaku provádí vždy naše dominantní ruka).

Každý národní znakový jazyk má svůj repertoár tvarů ruky. Situace se dá přirovnat k distribuci hlásek v různých mluvených jazycích. Přestože se všechny děti na světě rodí se stejnými dispozicemi k tvorbě a rozlišování hlásek, každý jazyk využívá pouze omezenou množinu hlásek, např. čeština má jako jediný jazyk na světě ř, ale zase nemá ä nebo l, které má slovenština. V tab. 1 se nachází seznam 19 nejfrekventovanějších tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce. Každý tvar je označen číslem.

Tab. 2 Tvary rukou v českém znakovém jazyce

				
1	2	3	4	5
				
6	7	8	9	10
				
11	12	13	14	15
				
16	17	18	19	

Pro studenty českého znakového jazyka bývá zpočátku těžké poznat, o který tvar ruky se jedná (stejně jako v angličtině si vždy nejsme jisti, zda se jedná o „normální e“, nebo o „otevřené e“).

PRAKTICKÁ CVIČENÍ

1. Cvičení ve dvojicích – jeden ze dvojice vždy ukáže určitý tvar ruky a ten druhý se jej pokusí napodobit. Můžete ukazovat i více tvarů ruky za sebou. Poté si role vyměníte.
2. „Diktát“, při kterém lektor ukáže určitý tvar ruky a ostatní si zapíší značku použitého znaku, včetně poznámky, zda se jedná o pravou, či levou ruku.
3. Lektor bude ukazovat různé znaky českého znakového jazyka a vy se budete snažit zachytit, jaké tvary ruky použil. Pozor! Artikulovat nemusí jen jedna ruka, ale také obě a navíc, každá ruka může mít jiný tvar, dokonce se tvary ruky/rukou mohou během artikulace jednoho znaku měnit.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Orientovat se v terminologii vztahující se ke sluchovému postižení není jednoduché. V přístupu k lidem se sluchovým postižením však není nic složitého. Základem je úcta ke každému člověku jako k jedinečné individualitě. Kromě medicínského pohledu na osoby se sluchovým postižením můžeme tyto osoby vnímat jako příslušníky jazykové a kulturní menšiny Neslyšících, kteří ztrátu sluchu nevnímají jako handicap, ale naopak jsou na příslušnost k této jazykové a kulturní menšině hrdí.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Je pravdou, že 90% neslyšících dětí pochází z rodin, kde má alespoň jeden z rodičů sluchové postižení?
2. Co je presbyakuzie?
3. Pro kterou skupinu osob se sluchovým postižením je určen kochleární implantát?
4. Jaký je rozdíl mezi označením „neslyšící“ a „Neslyšící“?
5. Jaké jsou „společné jmenovatele“ ovlivňující, podmiňující a spoluutvářející kulturu Neslyšících?

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Praha: Porál, s.r.o., 2012. ISBN 978-80-262-0084-0.
2. HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999, s. 327. ISBN 80-7216-096-6.
3. LANGER, J. *Znakové systémy v komunikaci neslyšících*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s.. ISBN 978-80-244-3746-0.
4. LEONHARDT, A. *Úvod do pedagogiky sluchovo postihnutých*. Bratislava: Sapiaientia, 2001. ISBN 80-967180-8-8.
5. MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, s. 11, 12. ISBN 978-80-87218-00-6.
6. PULDA, M. *Surdopedie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. ISBN 80-7067-190-4.
7. SOURALOVÁ, E. Dítě se sluchovým postižením. In MÜLLER, O. a kol. *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0231-9.
8. SOVÁK, M. *Logopedie*. Praha: SPN, 1978.
9. SVĚTLÍK, M. *Současné možnosti sluchové protetiky*. Praha: Triton, 2000. ISBN 80-7254-114-5.

PRO ZÁJEMCE

Doporučené hypertextové odkazy

www.audionika.cz

www.detskysluch.cz

2 KLASIFIKACE SLUCHOVÝCH VAD

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Druhá kapitola seznamuje studenty se základními klasifikacemi sluchových vad. Pozornost je zaměřena především na klasifikaci sluchových vad podle stupňů sluchového postižení a podle období, kdy ke ztrátě sluchu došlo. Část kapitoly je věnována osobám s duálním postižením zraku a sluchu – hluchoslepotou. V praktické části si studenti osvojí první znaky českého znakového jazyka z tematického okruhu „SEZNAMOVÁNÍ“.

CÍLE KAPITOLY

- specifikovat základní stupně sluchových vad, včetně dopadu sluchového postižení na slyšení běžných zvuků,
- rozlišovat mezi prelingvální a postlingvální vadou sluchu,
- uvést příklady komunikačních systémů, které využívají osoby s hluchoslepotou,
- naučit se ve znakovém jazyce znaky, které je možné použít při „SEZNAMOVÁNÍ“.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

- stupně sluchových vad
- prelingvální
- postlingvální
- duální sensorické postižení

V současné literatuře se setkáváme s různými klasifikacemi sluchových vad, jež jsou vnímány z mnoha pohledů. Sluchové vady je možné klasifikovat podle:

- **doby vzniku**, kdy ke sluchové vadě došlo (vrozené a získané),
- podle **stupně** sluchového postižení (lehké, střední, těžké, velmi těžké poškození sluchu a hluchota),
- podle **místa (lokalizace)** vzniku sluchové vady (periferní nedoslýchavost či hluchota a centrální nedoslýchavost či hluchota).

Detailním vymezením všech zmíněných klasifikací se z důvodu rozsahu této studijní opory zabývat nemůžeme. **Zaměříme se pouze na klasifikaci sluchových vad podle stupně sluchového postižení a jejich rozdělení podle toho, zda vada sluchu vznikla před, nebo až po období ukončení vývoje mluvené řeči.** Zájemcům o podrobnější informace z této oblasti poslouží seznam použité literatury, který je uveden v závěru každé kapitoly.

2.1 Klasifikace sluchových vad podle stupně sluchového postižení

Ztráta sluchu bývá nejčastěji měřena v decibelech (dB). Světová zdravotnická organizace (WHO) stanovila v roce 1980 mezinárodní škálu stupňů sluchových vad. Sluchová ztráta je měřena v lepším uchu na kmitočtech 500, 1000, 2000 Hz.

Tab. 3 **Klasifikace sluchových vad podle WHO**⁵

Velikost ztráty sluchu podle WHO	Název kategorie ztráty sluchu
0 - 25 dB	Normální sluch
26 - 40 dB	Lehké poškození sluchu
41 - 60 dB	Střední poškození sluchu
61-80 dB	Těžké poškození sluchu
81 dB a více	Velmi těžké poškození sluchu až hluchota

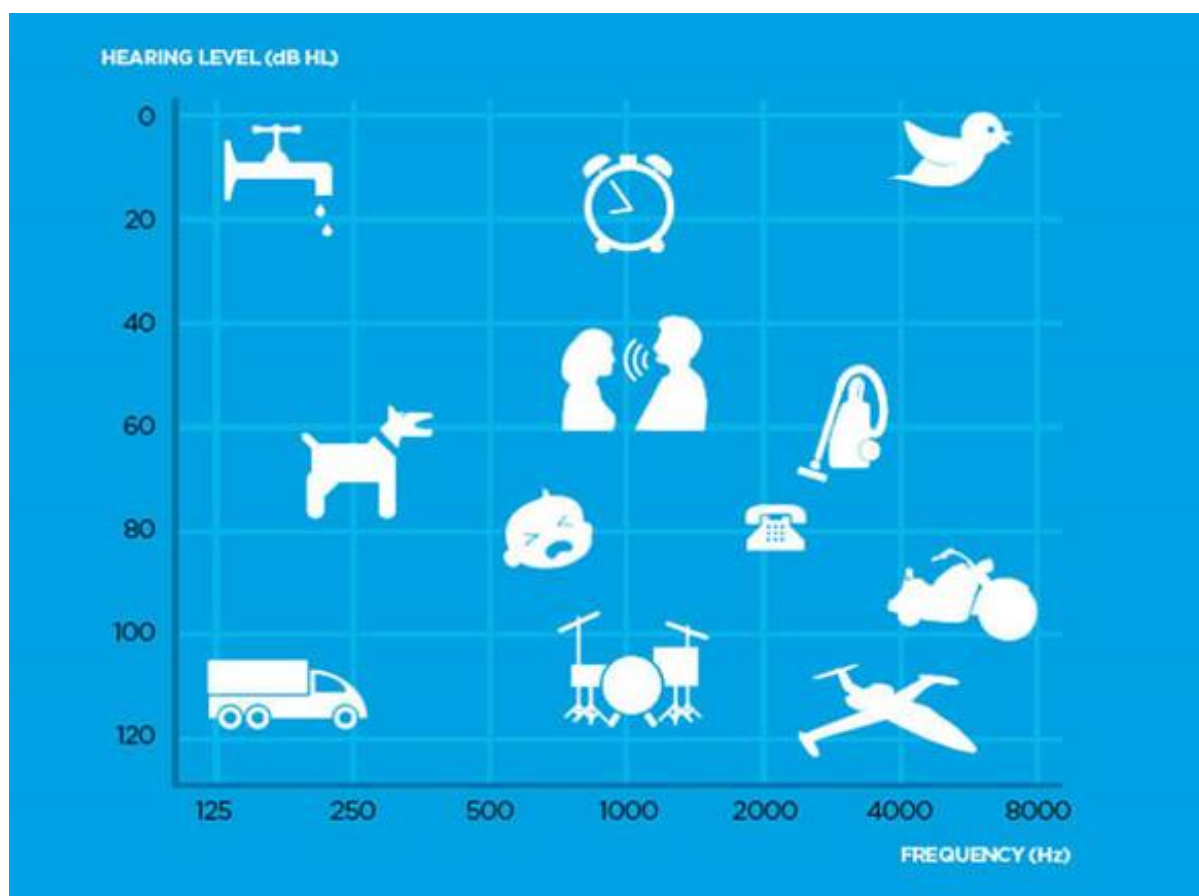
K vytvoření konkrétní představy o tom, jak slyší člověk s určitým stupněm sluchového postižení, a jaké potíže mu toto postižení přináší při verbální komunikaci, vám pomohou následující tabulky.

5 https://www.who.int/pbd/deafness/hearing_impairment_grades/en/index.html [online] [cit. 8. 4. 2019]

Tab. 4 Úrovně ztráty sluchu a jejich vliv na slyšení běžných zvuků⁶

stupeň ztráty sluchu vyjádřený v dB	potíže v oblasti verbální komunikace	zvuky, které neslyší
11 – 25 dB	minimální potíže	kapající voda
26 – 40 dB	obtížné slyšení tiché, nebo vzdálené řeči	tíkot hodin
41 – 55 dB	nelze slyšet tichý projev, obtíže při konverzaci	vysavač
56 – 70 dB	nelze slyšet tichý projev, výraznější obtíže při konverzaci	psí štěkot
71 – 91 dB	nelze slyšet řeč v běžné konverzační intenzitě, potíže s vlastním verbálním projevem	pláč dítěte
91 dB a více	nelze slyšet ani hlasitý verbální projev, potíže s poslechem hlasitých zvuků	letadlo

Tab. 5 Intenzita zvuků, které vnímáme v běžném životě⁶

⁶ <https://www.widex.ie/en-ie/hearing-loss/types-of-hearing-loss/degrees-and-shapes-hearing-loss> [online] [cit. 20. 1. 2019]

„Nejmenší intenzita zvuku, kterou můžeme při normálním stavu sluchu zachytit, se nazývá **sluchový práh**. Přestoupí-li intenzita zvukového podnětu určitou výši, změní se sluchový pocit v bolest a mluvíme o **prahu bolesti**. U sluchově postižených je práh bolesti stejný jako u slyšících, proto je krajně nevhodné ve snaze o lepší porozumění křičet sluchově postiženému do ucha v domnění, že lépe uslyší“ Suralová in Müller (2004, s. 179, 180).

2.2 Prelingválně a postlingválně získané vady sluchu

Rozhodujícím faktorem, který ovlivňuje vývoj jedinců se sluchovým postižením je období, ve kterém ke ztrátě sluchu došlo. V posledních letech se u nás začínají stále častěji používat termíny prelingválně neslyšící (prelingvální hluchota, prelingvální ztráta sluchu) a postlingválně neslyšící (postlingvální hluchota, postlingvální ztráta sluchu).

Prelingvální hluchota je ztráta sluchu, která vznikla ještě předtím, než byla schopnost orální řeči dostatečně zafixována. Řeč těchto dětí se nevyvíjí spontánně, je nutné ji rozvíjet uměle s využitím náhradních způsobů vnímání (proprioceptivního, taktilního, vizuálního).

Postlingvální hluchota je ztráta sluchu, která vzniká po období vytvoření orální řeči. Častěji se však setkáváme s termínem ohluchlý (ohluchlost). Řeč ohluchlých obvykle zůstává zachována, pokud ke ztrátě sluchu došlo po sedmém až osmém roce života dítěte. Tato situace však vyžaduje soustavnou péči jak po stránce zvukové, tak po stránce obsahové a gramatické (Chvátalová in Krejčířová a kol., 2002).

2.3 Duální postižení zraku a sluchu

Termín **hluchoslepota** je odvozen z anglického „deafblind“ a znamená kombinované zrakové a sluchové postižení. Často souvisí se stárnutím či úrazem, přičemž ztráta obou smyslů může být částečná nebo úplná. Tento handicap způsobuje potíže především při komunikaci, prostorové orientaci a samostatném pohybu, sebeobsluze a přístupu k informacím. Zabraňuje hluchoslepému člověku plnohodnotně se zapojit do společnosti a vyžaduje zajištění odborných služeb, kompenzačních pomůcek a úpravy prostředí.

Hluchoslepého člověka můžeme na ulici poznat podle **bílé hole s červenými pruhy**, která hluchoslepým slouží při pohybu po veřejných prostranstvích, ulicích a na přechodech. Širokou veřejností je červenobílá hůl často zaměňována za bílou hůl nevidomých. K hluchoslepému tak přistupují jako k nevidomému, což může vést k nedorozumění (www.lorm.cz).

Organizace pro hluchoslepe v České republice

- Občanské sdružení LORM – Společnost pro hluchoslepe
- VIA – sdružení hluchoslepých
- ZÁBLESK – Sdružení rodičů a přátel hluchoslepých dětí
- Klub přátel červenobílé hole

PRO ZÁJEMCE

„Na pomezí ticha a tmy“ – trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=460b1FO0Y4U>

Kampaň občanského sdružení LORM:

<https://www.youtube.com/watch?v=hiaSeUwSmC4>

2.4 Praxe ČZJ: Tematický okruh „SEZNAMOVÁNÍ“

Pro zaznamenávání artikulace znaků vám budou sloužit následující tabulky. Každá tabulka je rozdělena na tři části. První sloupec obsahuje česká slova a fráze, druhý sloupec slouží pro zaznamenání tvarů ruky v českém znakovém jazyce a třetí sloupec je určen pro doplnění poznámek (popis směrů pohybu rukou, popis charakteru pohybu).

Tab. 6 Tematický okruh „SEZNAMOVÁNÍ“

slovo	pozice	poznámky
Ahoj		
Dobry, dobre		
Špatný		
Den		
Dobry den		
Na shledanou		
Děkuji		
Prosit, prosím		
Jméno		
Já		
Ty		
On, ona, oni		
My, mám, můj/moje		
Tvůj		
Jejich		
Kdo?		
Co?		

Jak?		
Dát, dávat		
Dostat		
Dělat		
Pracovat		
Jít, chodit		
Běhat		
Posadit se		
Jak se máš?		

Ukázka vybraných znaků:

Obr. 11 „Ahoj“

Obr. 12 „Dobry, dobre“

Obr. 13 „Děkuji“

Obr. 14 „Prosím“

Obr. 15 „Kdo?“

Obr. 16 „Co?“

Obr. 17 „Dát, dávat“

Obr. 18 „Dostat“

Obr. 19 „Jak se máš“ - varianta 1
(P/L, p. 3)

Obr. 20 „Jak se máš“ - varianta 2
(P/L, p. 13)

SHRNUTÍ KAPITOLY

Sluchové vady podléhají mnoha klasifikacím. Jednou z nejznámějších a nejčastěji citovanou je mezinárodní škála stupňů sluchových vad podle Světové zdravotnické organizace z roku 1980. Na život osob se sluchovým postižením má zásadní vliv také období, kdy ke ztrátě sluchu došlo - zda před, či po ukončení vývoje mluvené řeči. Specifickou skupinu, která byla v závěru druhé kapitoly zmíněna, tvoří osoby s duálním postižením zraku a sluchu – hluchoslepotou, která bývá označována jako jedno z nejtěžších postižení vůbec.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Co znamená označení „prelingvální“ a „postlingvální“ hluchota?
2. Znáte alespoň některé komunikační systémy, které využívají osoby s hluchoslepotou?

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Praha: Porál, s.r.o., 2012. ISBN 978-80-262-0084-0.
2. CHVÁTALOVÁ, P. *Surdopedie*. In KREJČÍŘOVÁ, O. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Praha: Eteria, 2002. ISBN 80-238-8729-7.
3. SOURALOVÁ, E. *Dítě se sluchovým postižením*. In MÜLLER, O. a kol. *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 179, 180. ISBN 80-244-0231-9.

POUŽITÉ HYPERTEXTOVÉ ODKAZY

www.lorm.cz
www.widex.ie
www.who.int

3 ZÁSADY KOMUNIKACE S OSOBAMI SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola seznamuje studenty s hlavními zásadami, které je nutné dodržovat při komunikaci s osobami se sluchovým postižením. Osoby se sluchovým postižením představují velmi různorodou skupinu, v níž má každý právo na svobodnou volbu preferovaného způsobu komunikace. Aby byla vzájemná komunikace mezi slyšícími a neslyšícími, nedoslýchavými či ohluchlými lidmi co nejefektivnější, je nutné v jejím průběhu dodržovat určité zásady. Nedílnou součástí každé komunikační interakce by mělo být vzájemné respektování komunikačních možností všech zúčastněných. Praktická část třetí kapitoly je zaměřena na obohacování zásoby znakového jazyka z tematického okruhu „RODINA“.

CÍLE KAPITOLY

- uvést hlavní zásady, které je nutné dodržovat při komunikaci s osobami se sluchovým postižením,
- osvojit si znakovou zásobu českého znakového jazyka z tematického okruhu „RODINA“ a s využitím již probraných znaků vytvářet ve znakovém jazyce jednoduché věty.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

- zrakový kontakt
- komunikační preference
- odezírání
- poslechové podmínky

Člověk, přestože může využívat různé způsoby a druhy komunikace, preferuje informace primárně získané zrakem a sluchem. **Zrakem** jsou vnímány prostorové vztahy, **sluchem** je tvořena lidská komunikace. Výhodou sluchového vnímání vůči zrakovému je jeho trvalá aktivita a širší působení. Akustickým kanálem vnímá člověk asi 60% všech informací. Slyšíme za sebou i za rohem. Slyšíme ve tmě i při zavřených očích. Sluch nepřestává registrovat signály ani ve spánku. Člověk, který neslyší, se často velmi obtížně dorozumívá. Pokud došlo k postižení sluchu náhle, je výrazně sociálně deprivován. Člověk se sluchovým postižením je ohrožen ve specificky lidské oblasti – často bývá vyřazován na okraj skupiny do postavení zcela bezvýznamného a přezíraného ostatními (Lejska, 2003).

Hlavní zásady komunikace s osobami se sluchovým postižením

1. Před rozhovorem s člověkem se sluchovým postižením navážeme zrakový kontakt. Pokud se na nás nedívá, můžeme jej upozornit lehkým dotykem na rameno, paži nebo předloktí. **Zrakový kontakt udržujeme po celou dobu rozhovoru.**

Obr. 21 Pohled „z očí do očí“

2. Každého člověka se sluchovým postižením se zeptáme, zda chce mluvit, odezírat, psát, nebo používat znakový jazyk. Otázku můžeme i napsat. **Zjištěnou komunikační preferenci respektujeme.**
3. **Odezírání** bez pomoci sluchu není spolehlivá metoda vnímání mluvené řeči, dochází při ní často k omylům. Úspěšnost odezírání je velmi snížena při fyzické či psychické nepohodě. Odezírající osobě předem sdělíme téma hovoru. Mluvíme obráceni čelem k ní, naše tvář musí být osvětlena. Při artikulaci nesmíme výrazně pohybovat hlavou nebo si zakrývat ústa. Dbáme na zřetelnou výslovnost a mluvíme volnějším tempem při zachování přirozeného rytmu řeči. Tam, kde jsou ve větě čárky, tečky, nebo spojky uděláme krátkou pauzu. Zdůrazňujeme klíčová slova. V případě potřeby opakujeme sdělení jinými slovy.

Příklady nedodržení stěžejních zásad doporučených pro usnadnění odezírání

Obr. 22 (příklad 1)

Obr. 23 (příklad 2)

4. Pokud je to možné, zajistíme při hovoru s nedoslýchavým člověkem **vhodné poslechové podmínky** bez okolního hluku. Při mluvení neslabikujeme, nezvyšujeme hlas a nekřičíme. Nemluvíme dlouho, je vhodné se v hovoru často střídat (odezírající si odpočine).

Obr. 24 Neefektivní zvyšování hlasu (křik), které navíc ztěžuje odezírání

5. Doprovází-li člověka se sluchovým postižením tlumočník či jiná osoba, vždy oslovujeme přímo člověka, se kterým jednáme, nikoliv jeho doprovod. O přítomnosti tlumočníka rozhoduje klient se sluchovým postižením. Na tlumočníka má právo.
6. Důležité dotazy raději opakujeme a neváháme ani použít písemnou formu. U neslyšících uživatelů znakového jazyka je bezpečnější počkat na tlumočníka.
7. Občas požádáme, aby nám člověk se sluchovým postižením svými slovy sdělil, co nám rozuměl (nikdy se neptáme, zda nám rozuměl, ale co nám rozuměl). Ptáme se zásadně vždy po každém důležitém sdělení.
8. Při neúspěšné komunikaci máme na paměti, že jde o důsledek sluchového postižení. Proto k takovému člověku přistupujeme se stejným **respektem** a ohledem na důstojnost **jako k člověku bez postižení**. Neprojevujeme netrpělivost, neomezujeme komunikaci, ale snažíme se najít cesty, jak se vzájemně lépe dorozumívát (Strnadová, 2007).

Pro získání potřebných znalostí nestačí tento text, protože komunikační preference každé osoby se sluchovým postižením mohou být jiné. Proto je nutno projevit vstřícnost a ochotu přizpůsobit se dorozumívacím možnostem každého jedince se sluchovým postižením.

ÚKOL

Podívejte se na videa, která realisticky vystihují častý průběh komunikační interakce mezi neslyšícími a slyšícími účastníky komunikace. Co je špatně? Jak by vzájemná komunikace slyšícího (úředníka) a neslyšícího (klienta – návštěvníka úřadu) měla vypadat?

<https://www.youtube.com/watch?v=lHN5TEI-x8I>

<https://www.youtube.com/watch?v=Ma9DdwC3UpQ>

3.1 Praxe ČZJ: Tematický okruh „RODINA“

Tab. 8 Tematický okruh „RODINA“

slovo	pozice	poznámky
Ano		
Ne		
Žena		
Muž		
Děti		
Dospělí		
Matka		
Otec		
Rodiče		
Bratr		
Sestra		
Babička		
Dědeček		
Teta, strýc		
Příbuzní		
Rodina		
Syn		
Dcera		
Miminko		
Manžel		

Manželka		
Přítel		
Přítelkyně		
Soused		
Sousedka		
Člověk		
Lidé		
Mám		
Nemám		

Ukázka vybraných znaků:

Obr. 25 „Ano“

Obr. 26 „Ne“

Obr. 27 „Žena“

Obr. 28 „Muž“

Obr. 29 „Matka“

Obr. 30 „Otec“

Obr. 31 „Přítel“

Obr. 32 „Soused“

Obr. 33 „Mám“

Obr. 34 „Nemám“

CVIČENÍ

Lidé s nedostatečným sluchovým vnímáním jsou při běžné komunikaci se slyšícím okolím velmi často odkázáni na odezírání. Odezírání mluvené řeči není snadné a velmi často při něm dochází k omylům. Cílem tohoto cvičení vyzkoušet si odezírání mluvené řeči „na vlastní kůži.“ Lektor bude postupně zřetelně artikulovat slova, která si studenti zapíší. Slova budou vybírána z uzavřeného souboru slov, se kterým je lektor předem seznámí.

Procvičování zásoby znakového jazyka

Pod vedením lektora procvičujte všechnu dosud probranou slovní zásobu, pokuste se o jednoduché rozhovory, např. – *Ahoj, jak se máš?* – *Mám se dobře.* - *Máš bratra?* – *Ne, nemám, ale mám sestru.* – *Máš děti?* *Atd.*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Komunikace je složitý proces, při kterém dochází k výměně informací. Současně je také komunikace prostředkem k vytváření a udržování mezilidských vztahů. Každý člověk se sluchovým postižením preferuje při kontaktu se slyšícími jiný způsob komunikace. Můžeme předpokládat, že člověk, který je nedoslýchavý bude preferovat při komunikaci mluvenou řeč a odezírání, prelingválně neslyšící zase znakový jazyk. Pro usnadnění vzájemné komunikace mezi slyšícími a neslyšícími účastníky komunikace je nezbytné dodržovat určitá pravidla.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Je nutné při komunikaci s jedinci se sluchovým postižením udržovat zrakový kontakt po celou dobu komunikace?
2. Jaké jsou další zásady, které je vhodné dodržovat při komunikaci s jedinci se sluchovým postižením?

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. LEJSKA, M. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s.76. ISBN 80-7315-038-7.
2. STRNADOVÁ, V. *Desatero komunikace s osobami se sluchovým postižením*. Gong 10. 2007, Sv. 16, 7 – 8.

4 ZNAKOVÝ JAZYK – PŘIROZENÝ JAZYK NESLYŠÍCÍCH

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o přirozeném komunikačním prostředku všech neslyšících - znakovém jazyku a přibližuje studentům specifika komunikace s osobami se sluchovým postižením. Popisuje „trnitou“ cestu znakového jazyka od jeho zakazování a srovnávání s pantomimou, až po uznání rovnoprávným komunikačním systémem, který je lingvisticky srovnatelný s jazyky mluvenými. Nezbytnou součástí kapitoly je vymezení legislativního rámce pro komunikační systémy neslyšících a hluchoslepých osob. Praktickou znalost českého znakového jazyka si studenti osvojí v závěru kapitoly, která je věnována rozvoji zásoby znakového jazyka v tematickém okruhu „JÍDLO A PITÍ“.

CÍLE KAPITOLY

- vysvětlit rozdíl mezi intrakulturní a interkulturní komunikací,
- charakterizovat český znakový jazyk,
- charakterizovat systém Gestuno,
- osvojit si znakovou zásobu českého znakového jazyka z tematického okruhu „JÍDLO A PITÍ“.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

- komunikace
- znaková „řeč“
- český znakový jazyk

4.1 Vymezení pojmu „komunikace“

„**Komunikace**“ (z lat. *communicatio*) znamená obecně lidskou schopnost užívat různých výrazových prostředků k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Komunikace je zároveň jednou ze základních lidských potřeb. Člověk potřebuje sdělovat a přijímat informace, dělit se s okolím o své city, vůli, myšlenky, potřeby a také přijímat od okolí reakce. Komunikace je nedílnou součástí veškerého lidského bytí. Komunikujeme

všichni vždy a všude. I když v komunikaci hraje hlavní roli verbální projev, dorozumíváme se i jinými prostředky - neverbálně (Klenková, 2006).

Komunikace probíhá v rámci vzájemné interakce nejen mezi lidmi, ale pouze lidé dokážou komunikovat **verbálně** (s využitím jazyka a řeči), resp. využívat ke komunikaci některý z mnoha desítek či stovek přirozených lidských jazyků. Jazyky můžeme dělit podle mnoha kritérií do mnoha různých skupin, nám nyní postačí dělení na **jazyky mluvené** (čeština, slovenština, němčina, čínština, baskičtina, ruština, atd.) a **jazyky znakové** (český znakový jazyk, slovenský znakový jazyk, americký znakový jazyk, australský znakový jazyk, britský znakový jazyk, novozélandský znakový jazyk, rakouský znakový jazyk, německý znakový jazyk, japonský znakový jazyk, atd.)

Při komunikaci využíváme také dorozumívací prostředky neslovní podstaty. Tato komunikace je označována jako **komunikace neverbální**. Neverbálně komunikujeme mimikou, pohledy očí, gesty, pohyby hlavou a dalšími pohyby těla, postojem těla, tělesným kontaktem, tónem hlasu, vzdáleností a zaujímáním prostorových pozic, úpravou zevnějšku a prostředí (Langer, 2013).

Svět neslyšících lidí je světem vizuálním. Vizuálně motorickou podstatu má pochopitelně i jejich komunikace.

Zamysleme se nyní nad otázkou: **Je svět, v němž žijí neslyšící jiný, než svět slyšících?** Macurová (2008, s. 41) uvádí, že: „*Odlíšnost slyšícího a neslyšícího světa je ukotvena mj. také v odlišnostech komunikace, jejíž povaha s vnímáním skutečnosti těsně souvisí: na jedné straně stojí orální tradice a kultura (a možnost fixace v psané podobě jazyka), na druhé straně komunikace s „povinným“ přímým kontaktem, komunikace „z očí do očí“ (psanou formou nezachytitelná). Taková komunikace je v řadě ohledů specifická – vyžaduje jiné „technické“ podmínky, stojí jí v cestě jiné bariéry než komunikaci v jazycích mluvených (nelze se např. dorozumět „za roh“ nebo z místnosti do místnosti, ve tmě, přes překážku), kladou se na ni, pokud má být efektivní – jiné požadavky.*“

V souvislosti s komunikací osob se sluchovým postižením hovoříme o:

Intrakulturní komunikaci (komunikace neslyšící - neslyšící).

Interkulturní komunikaci (komunikace neslyšící - slyšící).

ZAJÍMAVOST

Obr. 35 Helen Kellerová (1880 – 1968)

Americká spisovatelka, lektorka a aktivistka, která v 19 měsících po meningitidě ohluchla a oslepla. Dostalo se jí výborné péče a vzdělání, vystudovala univerzitu, naučila se několik jazyků, napsala 12 knih, setkala se s mnoha tehdejšími celebritami, podnikala přednášková turné...⁸

K jejím nejznámějším výrokům patří tento:

„V úplné tmě a tichu, které mě oddělují od světa, mi ze všeho nejvíc chybí přátelský zvuk lidského hlasu. Slepota odděluje člověka od věcí - hluchota od lidí.“

K ZAMYŠLENÍ

Co chtěla Helen Kellerová svým výrokem vyjádřit?
Co si myslíte o roli komunikace v životě člověka?

PRO ZÁJEMCE

Videozáznam s Helenou Kellerovou https://www.youtube.com/watch?v=8ch_H8pt9M8

⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Helen_Kellerova [online] [cit. 15. 8. 2018]

4.2 Specifika komunikace s osobami se sluchovým postižením

Základním předpokladem jakékoli komunikace mezi neslyšícími je **navázání zrakového kontaktu**. K získání zrakové pozornosti neslyšících je možné využít několika různých technik, jejichž vhodnost záleží na konkrétní situaci a prostředí, ve kterém se nacházíme.

Zmíníme především tyto:

- **zvuk** – většina osob se sluchovým postižením má zachovány alespoň malé zbytky sluchu, které mohou být využity při oslovení, zavolání jména osoby, tlesknutí, atp.;
- **dotyk** – jemné poklepání otevřenou dlaní na rameno nebo horní část paže (od ramene po loket);
- **vibrace** – zadupání na podlahu nebo zaťukání na desku stolu, které se osoba se sluchovým postižením dotýká;
- **pohyb** – mírné vertikální mávání rozevřenou dlaní ruky;
- **světlo** – zablikání světlem v místnosti (Langer, 2013).

Je nutné si uvědomit, že dojde-li k přerušení zrakového kontaktu, dojde zároveň také k přerušení příjmu informací.

Nedílnou součástí intrakulturní i interkulturní komunikace neslyšících je **mimika**, která je zároveň mnohem výraznější a bohatší, než u osob slyšících (při komunikaci znakovým jazykem je mimika nositelem gramatických významů). Je nezbytné si uvědomit, že obsah sdělení musí s mimikou korespondovat, neboť při jejím neadekvátním užití může dojít k nesprávné interpretaci sdělovaných informací.

Obr. 36 Výraz obličeje (neporozumění, nesouhlas)

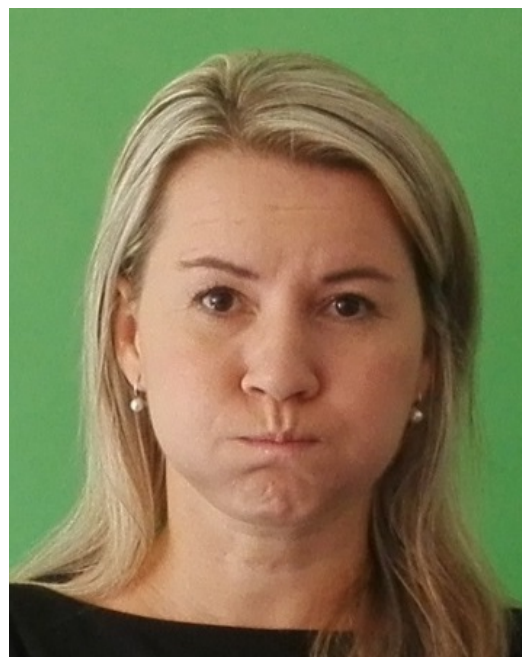
Obr. 37 Výraz obličeje (údiv, překvapení)

Obr. 38 Výraz obličeje (vtažení obou tváří ve spojení se znakem signalizuje, že je něco/někdo hubené/ý, útlé/ý)

Obr. 39 Výraz obličeje (nafouknutí obou tváří ve spojení se znakem signalizuje, že je něco/někdo baculaté/ý, objemné/ý)

V životě osob se sluchovým postižením má velký význam taktilní vnímání. **Dotekem** často vstupují do rozhovoru, nebo jím upoutávají pozornost. I zde však platí určitá pravidla, jejichž dodržování je jednou z podmínek dobré komunikace. Za nepřijatelné se v komunikaci s neslyšícím, který používá znakový jazyk, považuje dotýkat se jeho rukou, což se připodobňuje zakrývání úst slyšícímu, když mluví.

Pro upoutání zrakové pozornosti partnera se dále nedoporučuje nápadné mávání pažemi, bouchání do předmětů či dupání do podlahy (Homoláč, 1998).

4.3 Český znakový jazyk

Český znakový jazyk je vizuálně-motorickým prostředkem komunikace, lingvisticky je srovnatelný s jazykem mluveným. Není to forma neverbální pantomimy, je to jazyk, který je postaven na srovnatelných principech jako jazyk mluvený (Souralová, Langer in Renotierová a kol., 2004).

„Český znakový jazyk je základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace. Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými

prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojitě členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické. Je zcela nezávislý na mluveném jazyce.“⁹

Tak jako mluvené jazyky existují v různých národních variantách, tak i znakové jazyky mají své národní varianty. Kromě toho, může u každého národního znakového jazyka docházet k územnímu a sociálnímu rozrůžňování: podobně jako v mluveném jazyce, existují ve znakovém jazyce různá krajová nářečí (jinak se znakuje např. v Brně a jinak v Čechách), jinak znakují muži a jinak ženy, při vzniku znakových variant hraje úlohu také věk uživatelů znakového jazyka, nebo jejich vzdělání (srov. Hudáková, Táborský, 2008).

Díky vizuálně motorické povaze znakových jazyků je v principu možné vzájemné dorozumění mluvčích jednotlivých národních jazyků. Je to situace podobná, jako když se spolu dorozumívají např. uživatelé různých slovanských jazyků, např. Čech, Bulhar a Chorvat.

Na některých mezinárodních fórech se kromě národních znakových jazyků (mezi kterými často dominuje americký znakový jazyk) používá tzv. mezinárodní znakový systém - **gestuno**. Gestuno nelze označit za přirozený jazyk, neboť nemá žádné rodilé mluvčí. Je to uměle vytvořený jazykový systém, který byl vytvořen zejména pro tlumočení na mezinárodních konferencích (lze si jej představit jako znakové esperanto).

Trocha historie:

V průběhu lidských dějin se pohledy na význam znakového jazyka výrazně měnily. Na přelomu 19. a 20. století se dokonce objevil názor, že neslyšící se naučí víceméně sami mluvit, budou-li odezírat mluvenou řeč a nebudou-li mít jinou možnost komunikace. Stačí k tomu znakový jazyk zakázat, včetně používání přirozených posunků (Langer, 2013).

Častým argumentem odpůrců znakového jazyka bylo také tvrzení, že znakové jazyky nejsou srovnatelné s jazykem mluveným, neboť se jedná spíše o nahodilý soubor posunků bez hlubší jazykové struktury (Souralová in Valenta a kol., 2003).

⁹ Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony.

Dále byly znakové jazyky často srovnávány s pantomimou.¹⁰

Roku 1960 zveřejnil americký jazykovědec **William C. Stokoe** svou práci *Sign Language Structure*, v níž provedl podrobnou deskripci amerického znakového jazyka a současně prokázal, že znakové jazyky neslyšících mají všechny potřebné rysy přirozených jazyků, jsou tedy jazyky plnohodnotnými (Langer, 2013).

Obr. 40 William C. Stokoe (1919 – 2000)

„**Historickým okamžikem**“, kdy bylo i u nás uznáno právo neslyšících dětí na vzdělávání se ve znakovém jazyce, se stal **rok 1990**. V tomto roce byl dosavadní školský zákon č. 171/1990 Sb. doplněn o nový odstavec (2), který zní: „*Neslyšícím a nevidomým se zajišťuje právo na vzdělávání v jejich jazyce s použitím znakové řeči nebo Braillova písma*“ (Hrubý, 1999, s. 327).

10 Pantomima je pohybové vyjádření, které provádíme v prostoru. Naproti tomu znakový jazyk má vždy nějaký svůj „**znakovací prostor**“, který je seshora omezený temenem hlavy, zezdola zhruba pasem a ze stran lokty, když roztáhneme ruce. A pouze v tomto prostoru všechno probíhá. Zároveň v pantomimě nemůžeme vyjádřit to, co není teď a tady. Ve znakových jazycích, jako v každých jiných jazycích, toto vyjádřit můžeme. Můžeme mluvit o budoucnosti, o fantazii, o minulosti (<http://ruce.cz/clanky/228-jazyk-neslysicich-znakovy-jazyk>).

Dalším významným zlomem v pohledu na český znakový jazyk se stalo přijetí zákona o znakové řeči¹¹ v roce 1998. **Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči** definuje znakovou řeč jako zastřešující pojem pro český znakový jazyk a znakovanou češtinu. Podle tohoto zákona mají neslyšící nárok na:

- používání znakové řeči,
- vzdělávání s využitím znakové řeči,
- výuku znakové řeči.

Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči dále stanoví, že při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí, při soudním řízení apod., mají neslyšící **nárok na tlumočnické služby**.

V roce 2008 proběhla novelizace a současně přejmenování zákona o znakové řeči na **zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob (zákon č. 384/2008 Sb.)**

Výzkum českého znakového jazyka byl u nás zahájen až v 90. letech 20. století. Současné poznatky z této oblasti však dokazují, že znalost znakového jazyka nijak nebrání osvojení jazyka většiny, naopak, že znalost znakového jazyka je při učení se většinovému jazyku (v psané podobě) užitečná (Macurová, 2008).

*„Znakový jazyk nelze označit za **mateřský** pro celou populaci neslyšících, protože ve většině případů nesplňuje podmínku kontaktu dítěte s jazykem už od narození. Protože velká většina dětí se sluchovým postižením má slyšící rodiče a se znakovým jazykem se setká až ve speciálním zařízení, dochází k jeho rozvoji až mnohem později. Spíše je znakový jazyk pro všechny osoby se sluchovým postižením **jazykem přirozeným**, neboť jsou pro jeho vizuálně-motorickou formu lépe disponováni“* (Sobotková in Vítková a kol., 2004, s. 145).

11 V následné novele tohoto zákona byl termín „**znaková řeč**“ z celého zákona odstraněn, neboť bylo toto označení shledáno jako lingvisticky nepřesné. Langer (2013, s. 9) vysvětluje tuto terminologickou nejasnost takto: „*jak uvádí (Macurová, 2001): řeči lingvistika rozumí individuální akty lidských promluv, konkrétní projevy jazyka, nikoli tedy ucelený systém jednotek (znaků, slov) a pravidel jejich spojování do větších celků. V tomto případě je na místě termín „jazyk“.* Obdobně nesmyslně by působily termíny „česká řeč“, „anglická řeč“, „ruská řeč“.

4.4 Praxe ČZJ: Tematický okruh „JÍDLO A PITÍ“

Tab. 10 Tematický okruh „JÍDLO A PITÍ“

slovo	pozice	poznámky
Jíst		
Pít		
Chuť		
Vařit		
Chléb		
Rohlík		
Máslo		
Sýr		
Vejde		
Sůl		
Párky		
Brambory		
Rýže		
Maso		
Zelenina		
Buchta		
Koláč		
Kakao		
Mléko		
Voda		

Čaj		
Káva		
Stůl		
Talíř		
Nůž		
Vidlička		
Lžíce		
Sklenice		
Teplý		
Studený		
Horký, pálí		
Chci		
Nechci		
Žízeň		
Hlad		
Ráno		
Snídaně		
Poledne		
Oběd		
Večer		
Večeře		

Ukázka vybraných znaků:

Obr. 41 „Jíst“

Obr. 42 „Pít“

Obr. 43 „Vařit“

Obr. 44 „Rohlík“

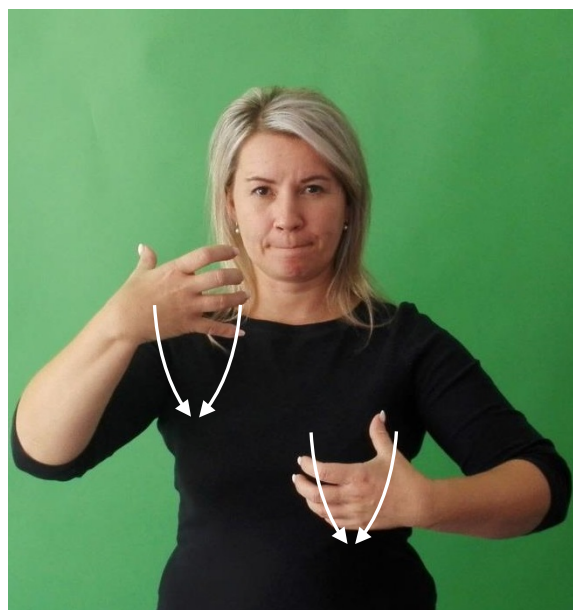
Obr. 45 „Máslo“

Obr. 46 „Brambory“

Obr. 47 „Mléko“

Obr. 48 „Nůž“

Obr. 49 „Vidlička“

Obr. 50 „Ráno“

Obr. 51 „Poledne“

br. 52 „Odpoledne“

Obr. 53 „Večer“

ÚKOLY

1. Pod vedením lektora si zopakujte zásobu znakového jazyka z předchozích lekcí.
2. Trénujte v ČZJ běžná slovní spojení, např. *Mám hlad. – Mám žízeň. – Chci teplý čaj. – Ta káva je moc horká. – Chutná mi chléb s máslem. – Nechci maso s rýží, apod.*
3. Připravte si do příští lekce popis vašeho běžného denního jídelníčku (snídaně, oběd, večeře – včetně nápojů).

SHRNUTÍ KAPITOLY

Neslyšící mají právo si svobodně zvolit komunikační systém, který nejlépe vyhovuje jejich potřebám, mají právo na rovnoprávné a účinné zapojení do všech oblastí života společnosti a právo na vzdělávání v jazyce, který preferují.

Český znakový jazyk je jako ostatní znakové jazyky – jazykem vizuálně motorickým. Jedná se o prostředek verbální komunikace, avšak nevokální. Je to jazyk přirozený a plnohodnotný. Uměle vytvořeným komunikačním systémem je tzv. mezinárodní znakový systém (gestuno), který se používá při tlumočení na mezinárodních konferencích, kde jsou přítomni neslyšící z různých zemí světa. Neexistuje žádný přirozený mezinárodní znakový jazyk, každá země má svůj vlastní národní znakový jazyk.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Jaký je rozdíl mezi „intra kulturní“ a „inter kulturní“ komunikací neslyšících?
2. Uveďte techniky, které je možné použít pro navázání znakového kontaktu s neslyšícími.
3. Kdy a kým bylo prokázáno, že znakový jazyk je lingvisticky srovnatelný s jazyky mluvenými?
4. Je znakový jazyk mezinárodní?

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HOMOLÁČ, J. *Komunikace neslyšících. Sociolingvistika (antologie textů)*. Praha: FF UK, 1998. ISBN 80-85899-40-X.
2. HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999, s. 327. ISBN 80-7216-096-6.
3. HUDÁKOVÁ, A., TÁBORSKÝ, J. *Sociolingvistické kapitoly pro tlumočníky pro neslyšící*. 2. vyd. Praha: česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-17-4.
4. KLENKOVÁ, J. *Logopedie*. Praha: Grada Publishing, a.s, 2006. ISBN 80-247-1110-9.
5. LANGER, J. *Znakové systémy v komunikaci neslyšících*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 9. ISBN 978-80-244-3746-0.
6. MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, s. 41. ISBN 978-80-87218-00-6.
7. SOBOTKOVÁ, A. Komunikace sluchově postižených. In VÍTKOVÁ, M. a kol. *Integrativní speciální pedagogika: Integrace školní a sociální*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.
8. SOURALOVÁ, E., LANGER, J. Speciální pedagogika osob s postižením sluchu. In RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L. a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0873-2.
9. SOURALOVÁ, E. Integrace sluchově postižených žáků. In VALENTA, M. a kol. *Přehled speciální pedagogiky a školská integrace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0698-5.

PRO ZÁJEMCE

Doporučené hypertextové odkazy

www.ticho.cz

www.ruce.cz

www.cktzj.com

www.spreadthesign.cz

5 KOMUNIKAČNÍ SYSTÉMY VYCHÁZEJÍCÍ Z ČESKÉHO JAZYKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o komunikačních systémech neslyšících, jejichž existence je přímo závislá na gramatice mluveného jazyka majoritní společnosti. Jedná se většinou o podpůrné komunikační prostředky, které usnadňují vnímání a porozumění mluvené řeči v interkulturní komunikaci. Praktická část kapitoly je věnována postupnému nácviku prstové abecedy, která bude procvičována v každé následující lekci.

CÍLE KAPITOLY

- vysvětlit rozdíly mezi znakovanou češtinou a znakovým jazykem,
- zdůvodnit význam daktylu v komunikaci osob se sluchovým postižením,
- specifikovat nejdůležitější podmínky pro odezírání,
- uvést příklady využití simultánního přepisu,
- osvojit si prstovou abecedu a aktivně ji používat.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

- znakovaný jazyk
- daktyl
- odezírání
- simultánní přepis

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998, Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony (dále jen „zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob“) definuje kromě českého znakového jazyka také komunikační systémy neslyšících osob vycházející z českého jazyka. Jsou to: znakovaná čeština, prstová abeceda, vizualizace mluvené češtiny a písemný záznam mluvené řeči.

5.1 Znakovaná čeština

Znakovaná čeština je uměle vytvořený jazykový systém, který sestavili slyšící lidé za účelem usnadnění dorozumívání mezi slyšícími a neslyšícími.

„Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. Znakovaná čeština v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk.“¹²

Znakovanou češtinu preferují většinou lidé nedoslýchaví nebo ohluchlí, kterým vyhovuje odezírání. Při komunikaci sledují především ústa komunikujícího a jednotlivé znaky vnímají spíše jako doplněk pro celkové porozumění. Naopak prelingválně neslyšícími lidmi, kteří nedisponují dobrou znalostí českého jazyka, není tento systém akceptován (Horáková, 2012).

K ZAMYŠLENÍ

Kdybychom se podle slovníku naučili jednotlivé znaky českého znakového jazyka a pak se pokoušeli znakovat „slovo od slova“, budeme používat český znakový jazyk, nebo znakovanou češtinu?

¹² Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998, Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony.

Ukázka vybraných znaků

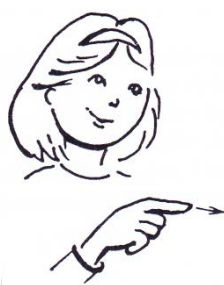
Obr. 54 - Učíme se českou znakovou řeč (Růžičková, 1997)

KDO

JÁ

TY

ANO, JE

NE

JAK, JAKÝ

DOBŘÍ, DOBŘE

HODNÝ

ZLOBIT

ŠPATNÝ, ŠPATNĚ

DĚKUJI

PROSÍM

SPĚCHAT

POMALU

OTEC

MATKA

MUŽ

CHLAPEC

DÍVKA

ŽENA

5.2 Prstová abeceda (daktyl)

Dalším komunikačním prostředkem využívaným jak v intrakulturní, tak v interkulturní komunikaci je **prstová abeceda** neboli **daktyl**.

„Prstová abeceda využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů. Prstová abeceda v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob.“¹³

Prstová abeceda umožňuje analýzu a syntézu slova. Jedincům se sluchovým postižením pomáhá při zapamatování si struktury slova. Je rychlejší než písmo, ale pomalejší než znakový jazyk a mluvení. Pro používání prstové abecedy je nutné znát jazyk v jeho psané podobě.

Druhy prstové abecedy (daktylu):

- jednoruční daktyl,
- dvouruční daktyl,
- dlaňový daktyl (používaný v komunikaci osob s hluchoslepotou).

Ve většině států se používá **jednoruční prstová abeceda** – abeceda artikulovaná jednou rukou. V České republice, na Slovensku, nebo ve Velké Británii se současně používá také prstová abeceda dvouruční – artikulovaná oběma rukama. **Dvouruční prstová abeceda** je preferována dospělými neslyšícími, protože se znaky dvouruční prstové abecedy více podobají tvarům velkých tiskacích písmen (Hudáková, 2008).

Horáková (2012) uvádí, že v České republice neexistuje unifikovaná forma prstové abecedy, zejména v případě jednoruční prstové abecedy se objevují četné regionální odchylky. Jednoruční varianta prstové abecedy je využívána především ve školách pro sluchově postižené, kde má své opodstatnění především v jazykovém vyučování.

13 Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, kterým se mění zákon č. 155/1998, Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony.

5.3 Vizualizace mluvené češtiny

V již několikrát zmiňovaném zákonu č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob se uvádí, že: „*Vizualizace mluvené češtiny je zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace.*“

„**Vizualizací**“ se rozumí vytváření takových podmínek, aby člověk, který neslyší nebo slyší špatně, mohl co nejlépe odezírat.

Co je to odezírání?

- Schopnost vnímat mluvenou řeč zrakem a pochopit obsah sdělení.
- Odhadování vyslovovaných slov podle pohybů rtů, zubů, jazyka, mimiky, gestikulace, výrazu očí a celkové situace.
- Nelze odezírat vše, pro všechny hlásky existuje pouze 11 mluvních pohybů, tzv. kinémů.
- Dobře lze odezírat samohlásky (A, E, I, O, U).
- Nelze odezírat hlásky (J, H, CH, K, G).
- Lépe se odezírají dlouhá slova.
- Nelze odezřít intonaci, ironii.
- Odezírání je velmi náročná a vyčerpávající činnost, i trénovaný člověk dokáže plně odezírat maximálně půl hodiny.
- Schopnost odezírat nesouvisí se stupněm sluchové vady.
- Pro odezírání musí mít člověk vlohy (tyto vlohy lze tréninkem rozvinout, ne naučit).

Zajímavost: ženy pohybují jazykem hbitěji, takže mluví leckdy až 2x rychleji než muži.

Podmínky pro odezírání

1. **Stav zraku** - schopnost vnímat detaily.
2. **Osvětlení** - odezírat nelze proti světlu. Světlo nesmí svítit do očí tomu, kdo odezírá. Lepší je přirozené světlo. Špatné osvětlení = únava, vyčerpání.
3. **Optimální vzdálenost osob při odezírání** - doporučená vzdálenost je 0,5 – 2 metry (určuje odezírající!). Pokud osoba od nás odklání horní polovinu těla, znamená to, že stojíme příliš blízko a bylo by vhodné zvětšit vzdálenost mezi námi.
4. **Hlavy na stejné úrovni** - snížení k dítěti, k osobě, která sedí.
5. **Řeč mluvící osoby** - vyhovující je zřetelná artikulace, přiměřeně hlasitá. Rušivý efekt má smích, žvýkačka, vousy, cigareta či jídlo v ústech (Janotová, 1999).

Pověry a mýty o odezírání – pozor, nejsou pravdivé!

- **Mýtus „Většina neslyšících umí odezírat.“**

Toto je snad nejrozšířenější omyl, na který mnoho neslyšících doplácí. Doma, ve škole, v zaměstnání, na úřadech, u lékaře, v nemocnici – všude se setkáváme se slyšícími lidmi, kteří očekávají, že neslyšící člověk umí odezírat. Ztráta sluchu sama o sobě není zárukou, že někdo bude umět odezírat. Odezírání je vloh!

- **Mýtus „Když neslyšící člověk neumí dobře odezírat, je to důkazem jeho nižší inteligence.“**

Inteligence není v přímém vztahu se schopností odezírat, je pouze jednou z mnoha dalších podmínek, a proto ani někteří velmi inteligentní lidé neodezírají. Rozumové schopnosti člověka nelze posuzovat jen podle jeho úspěchu či neúspěchu při odezírání.

- **Mýtus „Od narození neslyšící děti se mohou naučit nová slova odezíráním.“**

Dosud neznámá slova nelze odezírat. Neslyšící děti, které neznají mluvený jazyk, se jej tedy nemohou naučit pouhým pozorováním lidí, kteří mluví.

- **Mýtus „Odezírání je pro neslyšícího člověka úspěšný způsob, jak lze porozumět mluvené řeči.“**

Mnozí laici považují odezírání málem za náhradu slyšení. Pouhé sledování řeči zrakově však není pro porozumění sdělení dostačující. Z mluvené řeči je viditelná jen malá část (30 - 40%), která je navíc nezřetelná.

- **Mýtus „Když vidíme, že nám odezírající člověk nějaké slovo nerozumí, musíme to slovo stále opakovat, dokud neporozumí.“**

Není vhodné opakovat stále stejné slovo nebo větu, když je někdo nedokázal správně odezírat. Lepší je zkusit sdělení vyjádřit jinými slovy. Čeština je bohatý jazyk!

- **Mýtus „Odezíráním nelze postřehnout vady výslovnosti.“**

Nesprávná výslovnost je zřetelně viditelná, zvláště ráčkování, koktání, breptání a někdy i chybný způsob tvoření sykavek. Tyto a jiné vady řeči mohou odezírání ztížit až znemožnit.

- Mýtus „Neslyšící člověk při odezírání nepozná, že na něj křičíme.“

Zrakem lze velmi snadno rozpoznat doprovodné projevy křiku. Křičící člověk vypadá nepříjemně a rozčileně. Když na nás někdo zvýší hlas (v domnění, že mu budeme lépe rozumět), mění tím i způsob své výslovnosti. To zhoršuje možnost dobrého odezírání.

- Mýtus „Když chceme vědět, jestli nám odezírající člověk rozuměl, stačí se jej na to zeptat.“

Ptát se odezírajícího člověka, zda nám rozuměl, je naivní. Mohl rozumět něco zcela jiného, než co bylo řečeno, ale omylu si není vědom, proto zpravidla odpoví: „Ano, rozumím“. Odezírajícího člověka se zásadně neptáme, zda nám rozuměl, nýbrž co nám rozuměl. Jeho verze se od naší může podstatně lišit (Strnadová, 1998).

PRO ZÁJEMCE

Herec Jaroslav Dušek vypráví o pohledu na skupinu osob se sluchovým postižením – zkuste jen odezírat. Kolik informací z jeho mluveného projevu zachytíte?

https://www.youtube.com/watch?v=Ynl0dD74_1w

5.4 Písemný záznam mluvené řeči

Písemný záznam mluvené řeči v reálném čase se někdy nazývá také **simultánní přepis**. V posledních několika letech se zintenzivňuje jeho užívání, protože osobám se sluchovým postižením velmi zásadním způsobem zpřístupňuje studium na vysoké škole, soudní jednání, jednání s úřady, apod.

Pokud je skupina, pro niž se písemný záznam pořizuje větší, bývá text přepisu zobrazován na plátno (obr. 2). V dnešní době rozvoje moderních technologií, které do značné míry ulehčují jak interkulturní, tak intrakulturní komunikaci osob se sluchovým postižením, se běžným také stalo využívání i-padů a tabletů pro čtení přepisu. Přepisovatel píše text do počítače (notebooku) a ten se následně zobrazuje na obrazovkách i-padů či tabletů, které mohou mít osoby, které tuto možnost využívají u sebe, kdekoliv v místnosti (nemusí sedět v nezbytné blízkosti přepisovatele).

Jde-li o přepis pro jednu osobu, většinou jej dotyčný čte na monitoru notebooku přepisovatele.

Obr. 55 Simultánní přepis mluvené češtiny, který je zobrazován na plátně. ¹⁴

Obr. 56 Simultánní přepis mluvené češtiny. Vedle přepisovatele sedí klientka, která přepis (čte). ¹⁵

14, 15 <http://socialnirevue.cz/item/prepis-mluvene-rci-odstranuje-znevychodneni-neslysicich-osob> [online] [cit. 15.2. 2019]

5.5 Praxe ČZJ: „PRSTOVÉ ABECEDY“

Prstová abeceda (daktyl)

Jak již bylo zmíněno v páté kapitole, prstová abeceda je „hláskování“ slov pomocí tvarů ruky, které odpovídají jednotlivým písmenům abecedy. Prstovou abecedou můžeme s výhodou využít např. k hláskování slov, která se obtížně odezírají, k hláskování jmen lidí, cizích slov nebo slov, pro která neznáme znak.

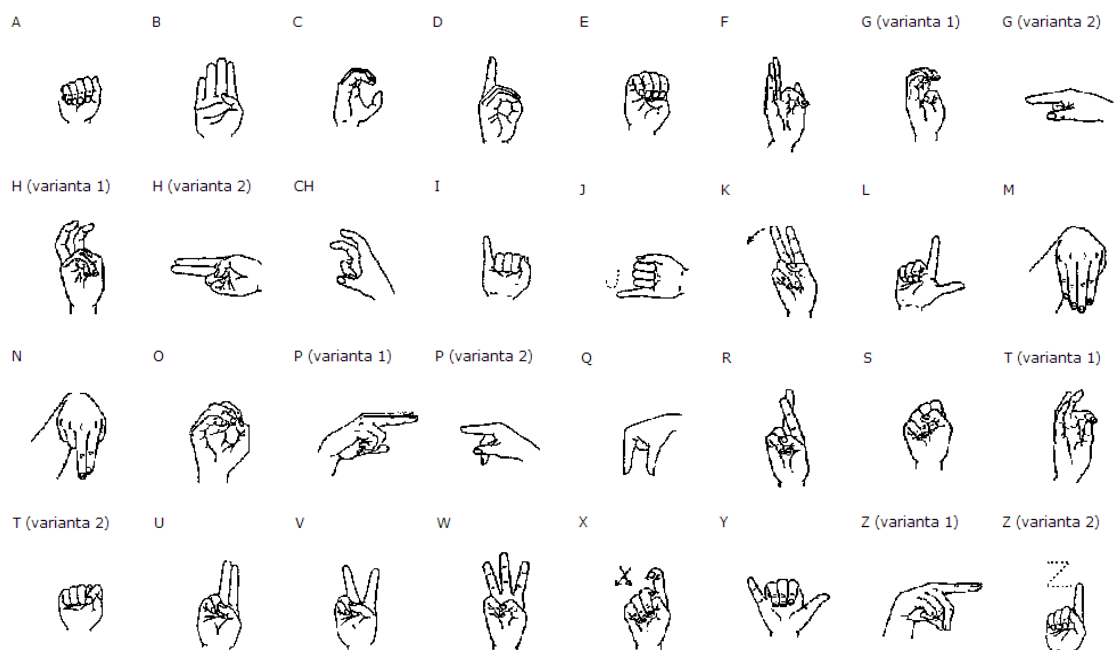
Prstová abeceda se rovněž využívá ve školách, kde jsou přítomni žáci se sluchovým postižením (v dnešní době rozvoje inkluzivního školství to již není pouze záležitost škol pro žáky se sluchovým postižením, ale rovněž škol běžného typu, pozn. autora). Při vyjadřování gramatiky mluveného jazyka se prstovou abecedou znázorňují koncovky slov při časování, skloňování, apod.

Zásady pro artikulaci prstové abecedy:

- prstová abeceda je artikulována vždy naší dominantní rukou,
- u většiny písmen je dlaň ruky namířena směrem k „recipientovi“,
- loket směřuje dolů, nikoliv stranou,
- ruka má být zhruba ve výšce ramen,
- ruka nemá být před ústy, aby bylo možné současně odezírat,
- nelze „daktylovat“ příliš rychle ani příliš pomalu,
- porozumění usnadňuje dodržování pauz mezi slovy,
- při nácviu je dobré trénovat artikulaci daktylu před zrcadlem.

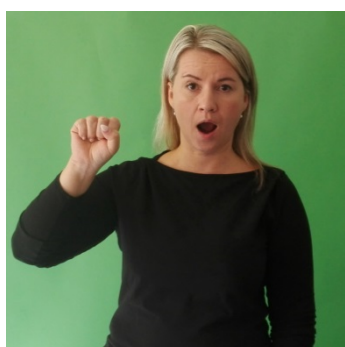
Česká jednoruční prstová abeceda

Obr. 57 – Jednoruční prstová abeceda (Fikejs, 2005)

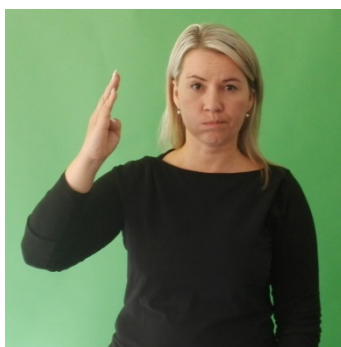

Artikulace české jednoruční prstové abecedy figurantkou dle doporučených zásad:

A

B

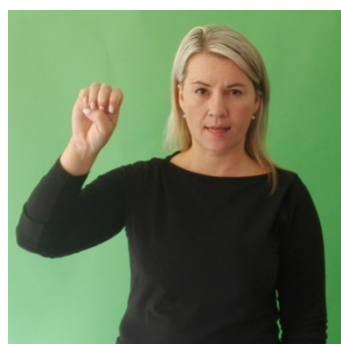
C

D

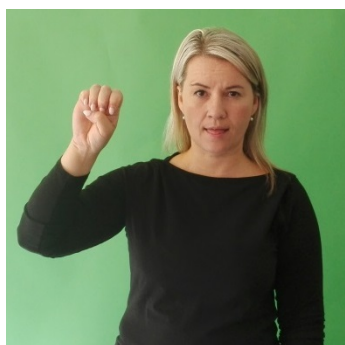
E

F

E

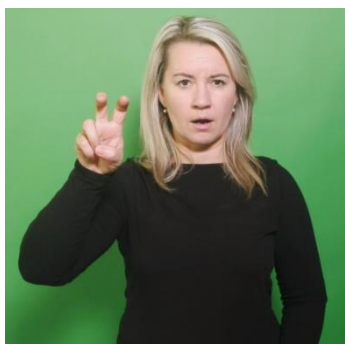
F

G

H

CH

I

J

K

L

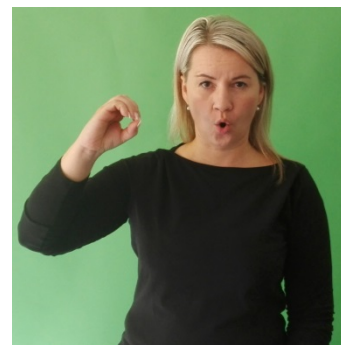
M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

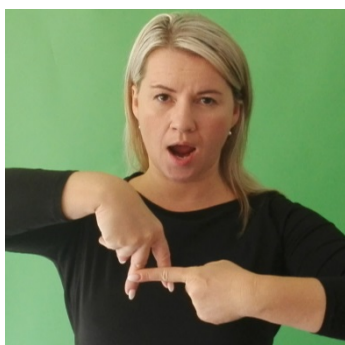
Obouruční prstová abeceda

Obr. 58 – Obouruční prstová abeceda (Fikejs, 2005)

Artikulace obouruční prstové abecedy figurantkou dle doporučených zásad:

A

B

C

D

E

F

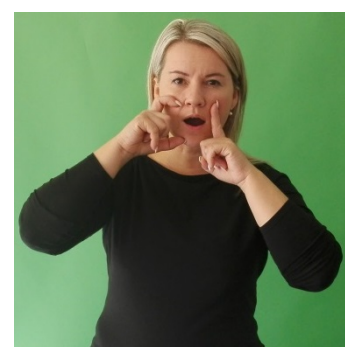
G

H

CH

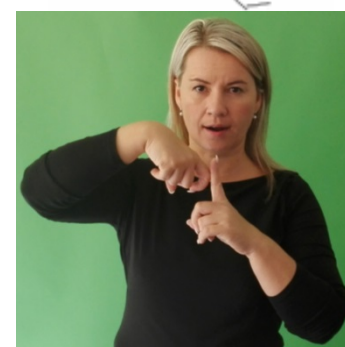
I

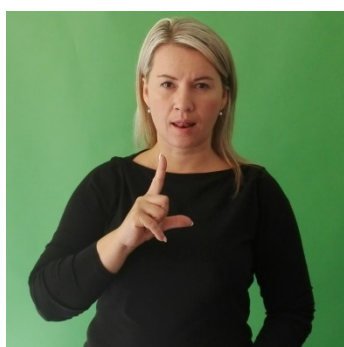
J

K

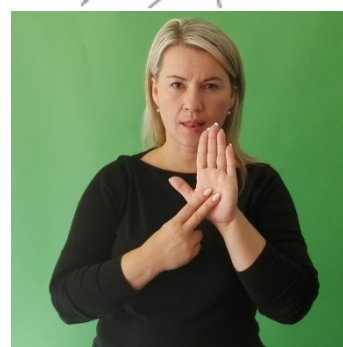
L

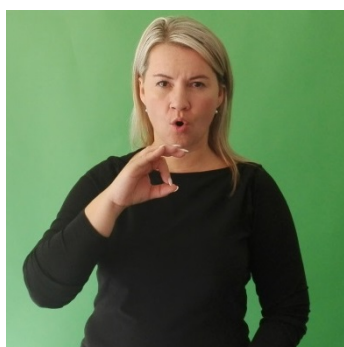
M

N

O

P

Q

R

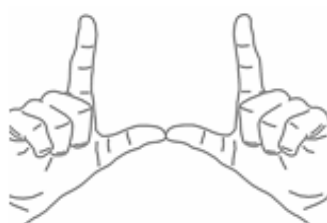
S

T

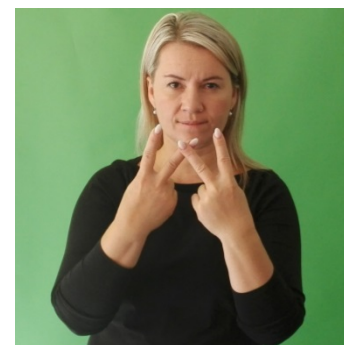
U

V

W

X

Y

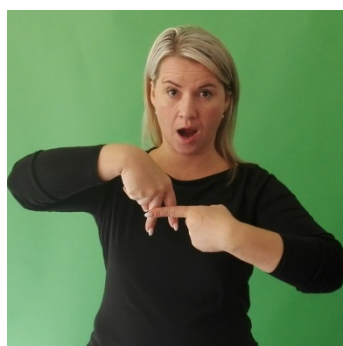
Z

Znázornění háčku, např. „Č“

Znázornění čárky, např. „Á“

PRAKTICKÁ CVIČENÍ

1. Artikulujte jednoruční nebo dvouruční českou prstovou abecedou následující slova a slovní spojení a pak se zamyslete nad rychlostí a komfortností takovéto komunikace.

M-E-D-V-Ě-D, Ž-Á-K-Y-N-Ě, S-E-D-M-I-K-R-Á-S-K-A, Z-Á-N-Ě-T, CH-A-T-A,

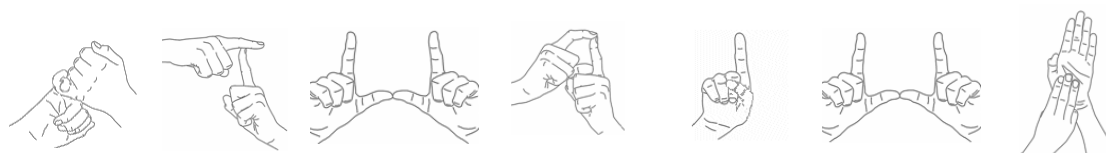
M-O-Č-O-V-Ý M-Ě-C-H-Ý-Ř, U-N-I-V-E-R-S-I-T-Y O-F C-A-M-B-R-I-D-G-E.

2. Přečtěte nápisy I, II, a III:

I.

II.

III.

3. Procvičte si prstovou abecedu při slovní kopané.
4. Odezírání slov z tematického okruhu „Jídlo a pití.“

ÚKOL PRO SAMOSTUDIUM

Daktyl se používá mj. také k hláskování vlastních jmen. Naučte se pomocí jednoruční a následně dvouruční prstové abecedy vyhláskovat své jméno a příjmení, včetně místa bydliště.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Komunikační systémy, které vycházejí z českého jazyka, mají v životě osob se sluchovým postižením také své místo. Znakovaná čeština je uměle vytvořený komunikační systém, který využívá gramatiku českého jazyka současně s jednotlivými znaky přirozeného jazyka neslyšících (znakového jazyka). Často je využívána jako podpůrný prostředek při odezírání. Pro hláskování cizích slov, nebo křestních jmen a příjmení se používá prstová abeceda, která našla své uplatnění také ve školách, při výuce jazyka majoritní společnosti. Schopnost odezírání je vlohá. Člověk, který řeč vůbec neslyší, musí uplatnit mnoho schopností, znalostí a dovedností k tomu, aby poznal obsah řeči jen na základě toho, co vidí. I ten, kdo umí dobře odezírat, se často jen pokouší odhadnout, co mu chce druhý člověk sdělit. V závěru kapitoly je zmíněn simultánní přepis, kterým je v reálném čase písemnou formou zaznamenáván projev mluvící osoby.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Vysvětlete rozdíl mezi českým znakovým jazykem a jazykem znakovým (znakovanou češtinou).
2. Vyjmenujte druhy prstové abecedy.
3. Co musíme udělat proto, abychom člověku, který odezírá, vytvořili co nejlepší podmínky pro odezírání.
4. Co je to simultánní přepis?

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Praha: Portál, s.r.o., 2012. ISBN 978-80-262-0084-0.
2. HUDÁKOVÁ, A. *Prstová abeceda pro tlumočnický*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-96-3.
3. JANOTOVÁ, N. *Odezírání u sluchově postižených*. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-82-6.

4. RŮŽIČKOVÁ, M. *Učíme se českou znakovou řeč*. Praha: Septima, 1997. ISBN 80-7216-029-X.
5. STRNADOVÁ, V. *Hádej, co říkám aneb odezírání je nejisté umění*. Ministerstvo zdravotnictví ČR, příloha časopisu Gong č. 12, 1998. ISSN 0323-0732.

POUŽITÉ HYPERTEXTOVÉ ODKAZY

1. FIKEJS, J. *Prstová abeceda*. Ruce.cz. [Online] [Cit: 2. 1. 2019.] Dostupné na: <http://ruce.cz/clanky/3-prstova-abeceda1>.

PRO ZÁJEMCE

Doporučené hypertextové odkazy

Dokumentární film SVĚT NESLYŠÍCÍCH: <https://www.youtube.com/watch?v=hQOF4gTZjw>

6 SROVNÁNÍ ČESKÉHO JAZYKA A ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Obsahem kapitoly je vzájemné srovnání mluvených a znakových jazyků. Jasně definování vlastností přirozených jazyků, které z každého jazyka dělají jazyk plnohodnotný. Prostor v této kapitole je dán také vymezení pojmů „gesto“ a „znak“. Dále kapitola pojednává o struktuře znaků a seznamuje studenty se základním rozdělením znaků do tří skupin. Praktická výuka znakového jazyka je zaměřena na obohacování zásoby znakového jazyka v tematickém okruhu „BARVY, OBLEČENÍ A POPIS OSOBY“.

CÍLE KAPITOLY

- vysvětlit hlavní rozdíl mezi znakovými a mluvenými jazyky,
- charakterizovat manuální složku znaku,
- uvést roli nemanuální složky znaku,
- osvojit si znakovou zásobu českého znakového jazyka z tematického okruhu „BARVY, OBLEČENÍ A POPIS OSOBY“ a při produkci znaků umět uplatnit nemanuální komponenty znaku.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

- gesto
- znak
- lineární
- simultánní
- manuální složka znaku
- nemanuální složka znaku

6.1 Znakové vs. mluvené jazyky

Komunikace lidí, kteří neslyší, je od komunikace mluvenou řečí již na první pohled odlišná. „Mluvený jazyk se „mluví“ a „slyší“, znakový jazyk se „vidí“ a „ukazuje“ (Macurová, 2008, s. 12).

Jazyk je systémový prostředek komunikace, který nám umožňuje z omezeného počtu jednotek (např. hlásek v mluveném jazyce nebo tvarů ruky v jazyce znakovém) vytvářet neomezené množství výpovědí.

Znakové jazyky, stejně jako jazyky mluvené, mají všechny vlastnosti, jež se považují za vlastnosti charakteristické pro přirozené jazyky (na rozdíl od umělých jazykových systémů, jakými jsou např. systémy matematických nebo chemických značek). (srov. Bímová, 2002 nebo Kuchařová, 2005).

PRO ZÁJEMCE

Základními rysy všech přirozených jazyků jsou:

- 1. Dvojitá artiklace** (členění) znamená možnost rozložit nejmenší jednotky znakového jazyka nesoucí význam, tj. znaky, na jednotky nižšího řádu, které význam nenesou, ale jsou schopné jej rozlišit.
= *změny fonologické* – mohou změnit význam slova (ČJ: banka x baňka, ČZJ: sport x ředitel);
= *změny fonetické* – nevedou ke změně významu (ČJ: velryba x verlyba, ČZJ: důchod).
- 2. Systémovost** je dalším rysem přirozeného jazyka. Přirozený jazyk je systémem jednotek a pravidel pro jejich používání. Český znakový jazyk stejně jako čeština disponuje repertoárem jednotek s pravidly, jak je spojovat do vyšších celků (např. znaky/znaky do vět).
- 3. Znakovost.** Každý jazyk je systémem znaků, jednotek, které při komunikaci zastupují něco jiného. Díky znakovosti nemusíme komunikovat pouze prostřednictvím reálných předmětů – máme pro ně pojmenování.
- 4. Svěbytnost.** Díky svěbytnosti je každé jazykové sdělení nezávislé na reálné situaci. Jazykem můžeme vyjádřit např. podmínku, minulost, budoucnost, nebo lhát.
- 5. Produktivnost.** Díky produktivnosti je každý přirozený jazyk schopen se libovolně přizpůsobovat „pojmenovávacím“ potřebám svých uživatelů. Nová slovní (znaková) zásoba je vždy vytvořena z daného, omezeného souboru fonémů toho kterého jazyka.
- 6. Historický rozměr.** Každý přirozený jazyk podléhá vývoji, kdy se mění způsob jeho užívání. Vytváří se jeho slovní (znaková) zásoba v souvislosti s požadavky daného časového období (Servusová, 2008).

Zásadní rozdíl mezi mluvenými a znakovými jazyky spočívá v jejich způsobu existence.

Zatímco **jazyky mluvené** se produkují za využití zvuku a vnímají se sluchem (jsou to jazyky **audio-orální**), **znakové jazyky** se produkují pohyby rukou, výrazy obličeje, pohyby hlavy, horní části trupu a ramen a vnímají se očima (jsou to jazyky **vizuálně-motorické**). V mluvených jazycích se při tvoření výpovědi jednotlivé jednotky (hlásky, slova...) řadí za sebe (lineárně), ve znakových jazycích se řadí jak za sebe, tak „nad sebe“,

tj. **simultánně**. V praxi to znamená, že povaha českého znakového jazyka a jeho existence v prostoru umožňuje říci zároveň (velmi zjednodušeně může říci „jedním znakem“) např. VELKÁ KNIHA, zatímco v češtině musíme použít dvě slova: *velký* a *kniha*. Tato vlastnost znakových jazyků zásadně zrychluje proces sdělování, ale mnoho „cizinců“ dokáže velmi nepříjemně potrápít.

Ne všechny mluvené jazyky mají psanou podobu, ze znakových jazyků **nemá psanou podobu** žádný.

Okrouhlíková in Macurová, Zbořilová a kol. (2018) uvádí, že žádný znakový jazyk nemá psanou podobu, která by byla jeho uživateli všeobecně akceptována. Již od počátku vzniku prvních vzdělávacích institucí pro neslyšící ve druhé polovině 18. století, bylo nutno řešit **absenci psané formy znakového jazyka**, neboť byla potřeba znaky nějakým způsobem zachytit (k tomu se využíval slovní popis, kreslené obrázky doplněné šipkami a později fotografie). V dnešní době moderních technologií se pro zachycení znakového jazyka běžně užívají videokamery, mobilní telefony a jiná nahrávací zařízení.

6.2 Gesto vs. znak

Většina z nás svůj mluvený projev doprovází výraznějšími či subtilnějšími pohyby - gesty. Gesta se stejně jako znakové jazyky produkují pohybem v prostoru a vnímají vizuálně: gestikulací nelze provázet ani telefonický hovor (na gestikulujícího partnera nevidíme), ani písemné sdělení (písmo nelze rozpohybovat a umístit do prostoru), stejně tak nelze pro telefonování nebo písemné sdělení použít znakový jazyk.

Všeobecně používaná gesta jsou srozumitelná pro každého, nebo téměř každého. Tato gesta jsou používána slyšícími lidmi v běžných situacích a především tehdy, když jsou účastníci komunikace mimo „doslech“. Například vztyčení palce znamená, že něco považujeme za výborné. Také poklepání na čelo nemusíme blíže vysvětlovat. Neslyšící používají tato gesta stejně jako slyšící (NSDSK, 1991).

Obr. 59 gesto1

Obr. 60 gesto 2

Obr. 61 gesto 3

Obr. 62 gesto 4

Obr. 63 gesto 5

Obr. 64 gesto 6

V čem se tedy gesta a znaky znakových jazyků liší?

První lingvistická analýza znakového jazyka byla provedena v roce 1960 americkým lingvistou Williamem C. Stokoe. Ve své práci *Sign Language Structure* mj. prokázal odlišení gesta a znaku. Zásadní rozdíl mezi gestem a znakem spočívá v tom, že znak (stejně jako slovo v jazyce mluveném) lze analyzovat na menší jednotky – komponenty znaku.

Zatímco **znaky** jsou závazné a konvenční a nelze je zcela volně přenášet mezi různými znakovými jazyky (obdobně *tužku* musejí všichni uživatelé češtiny nazývat tužkou, nemohou si vymýšlet svá vlastní označení, např. *tyčkopis*, ani označení cizojazyčná, např. *ceruzka*), **gesta** jsou spontánními projevy vyjadřovanými pohyby rukou či těla, kterými více či méně uvědoměle doprovázíme či nahrazujeme svůj verbální projev. Pro jejich vytváření neexistují žádná pravidla. Gestikulace každého člověka je individuální a je ovlivněna typem osobnosti, temperamentem i naší kulturou (jinak gestikulují Japonci a jinak Italové), mnoho gest je ale mezinárodně srozumitelných (srov. Kuchařová, 2005).

Další rozdíl mezi (neverbálními) gesty a (verbálními) znaky je ve využívání prostoru: Zatímco při gestikulaci není prostor nijak omezen, **znakové jazyky lze produkovat pouze v tzv. znakovacím prostoru**, který je u stojícího mluvčího ohraničen shora temenem hlavy, zespodu linií pasu a na stranách lokty při rozpažených pažích. Mimo tento prostor je artikulováno opravdu velmi malé množství znaků (srov. Kuchařová, 2005).

Obr. 65 Prostor před tělem, kde se vytvářejí znaky

6.3 Manuální a nemanuální komponenty znaku

Každý jazyk má určitou strukturu. „Stavebními kameny“ mluveného jazyka jsou slova. Samotná slova jsou budována z ještě menších částí – hlásek. „Stavebními kameny“ znakových jazyků jsou znaky. A stejně jako slova jsou i znaky složeny z menších částí (komponentů). **Znak** má složku manuální a nemanuální (Macurová, 2008).

6.3.1 MANUÁLNÍ KOMPONENTY ZNAKU

Jak uvádí Langer (2013, s. 35) „...znakové jazyky jsou produkovány pomocí specifických pohybů lidského těla. Hlavní artikulačním orgánem jsou přitom paže, resp. ruce – **všechny výrazové prostředky produkové rukama.**“

Nejdůležitějšími a základními manuálními komponenty znaku jsou:

- tvar ruky/rukou;
- místo/místa artikulace;
- pohyb ruky/rukou.

Jednotlivé manuální komponenty sice nenesou význam, ale umějí měnit význam znaků (Macurová, 2001).

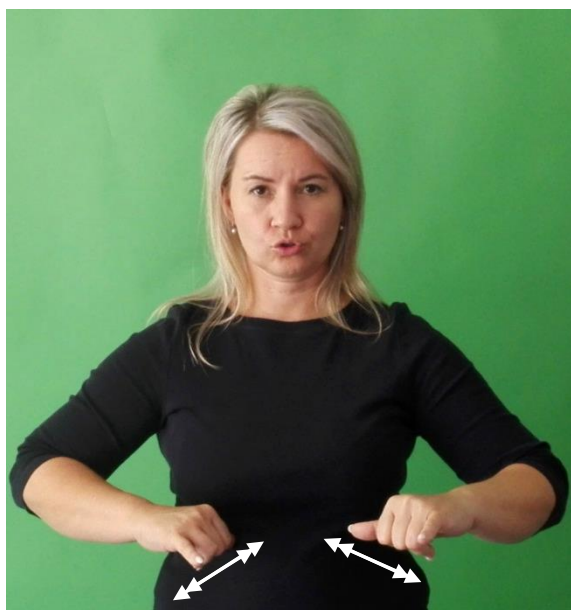
ÚKOL

Prohlédněte si dvojice znaků: ŘEDITEL x SPORTOVAT, HLOUPÝ x CHUDÁK, DÁVAT POZOR x PODVÁDĚT a OBJEDNAT x HOTEL.

Zjistěte, ve kterých komponentech se jednotlivé dvojice znaků v českém znakovém jazyce shodují a ve kterých se liší.

Obr. 66 „Ředitel“

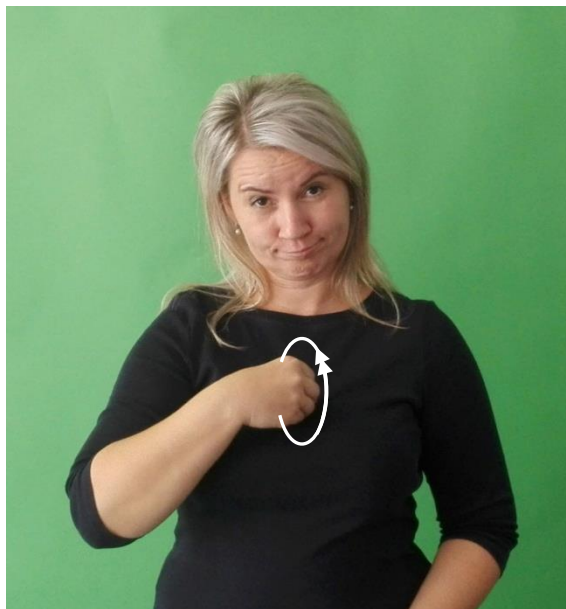
Obr. 67 „Sportovat“

Obr. 68 „Hloupý“

Obr. 69 „Chudák/bohužel/ je mi líto“

Obr. 70 „Pozor“

Obr. 71 „Podvod“

Obr. 72 „Objednat“

Obr. 73 „Hotel“

6.3.2 NEMANUÁLNÍ KOMPONENTY ZNAKU

Vše, co patří ke znakům, ale neprovádíme to rukama, nazýváme nemanuální složkou znaku. Nemanuální komponenty (pohledy očí, pohyby obočí, rtů, ústních koutků, tváří, nosních chřípí, čela, brady i celé hlavy, pohyby ramen a celého těla) jsou nedílnou součástí znakového jazyka. Nemanuální komponenty mohou zcela změnit význam sdělení – **jsou nositeli gramatiky znakového jazyka** (Horáková, 2012).

Každý jazykový projev je doprovázen nějakým výrazem obličeje. Porozumět mluvčímu, který během svého projevu zachovává neměnný výraz, je poměrně obtížné.

V mluveném jazyce nám tyto neverbální projevy pomáhají porozumět verbálním sdělením, které doprovázejí. Ve znakových jazycích jsme při chápání smyslu sdělení na mimice závislí. Kdyby mluvčí znakového jazyka nepoužíval mimiku, nevěděli bychom např., zda nám něco pouze oznamuje, či se nás na něco ptá, nebo nám dává nějaký příkaz.

Význam pohledu

V českém znakovém jazyce existuje mnoho variant znaků pro pohled očí člověka. Každá varianta má vlastní význam.

- a) **Směr očí**, např. u znaku „pohled doleva“, ukazuje doleva nejen ruka, ale také očima se musíme dívat vlevo, např. podívat se doleva, doprava, nahoru, dolů, dokola, ke stropu, na někoho, atd.
- b) **Při vyjadřování charakteru pohledu** hraje významnou úlohu mimika. Bez mimiky nelze význam znaku pochopit, např. podívat se odmítavě, zírat, civět, dívat se do knihy s velmi malými písmeny, podívej se na mne, atd.

Obě složky znaku jsou vždy produkovány zároveň, neboli simultánně (srov. Kuchařová, 2005).

CVIČENÍ

V čem se mezi sebou liší znaky LÍBIT SE a NELÍBIT SE?

Vyjádřete pomocí neverbálních prostředků tyto emoce (RADOST x SMUTEK, ÚZKOST x POHODA, NUDA x NERVOZITA, VZTEK x LHOSTEJNOST).

6.4 Klasifikace znaků českého znakového jazyka

Konkrétní znaky českého znakového jazyka lze vzhledem k jejich charakteru a původu rozdělit do tří skupin:

1. **Znaky ukazovací (deiktické)** jsou považovány za nejjednodušší a nejvíce srozumitelné. Ukazují přímo na objekty, které se nacházejí v bezprostředním okolí mluvčího (např.: znak oko, nos, ucho).
2. **Znaky napodobovací (ikonické)** - jsou znaky vizuálně motivované. Jejich význam se dá poměrně snadno odvodit (např.: znak auto, dům, spát, jíst).
3. **Znaky symbolické (arbitrární)** – mají abstraktní charakter, abychom jim rozuměli, musíme je znát (např.: znak smutný, čtvrtek, nemocný).
4. **Znaky specifické** - tvoří zvláštní skupinu znaků označující většinou emoce a různé stavy lidské psychiky. Nemají zpravidla jednoslovný český ekvivalent a jsou součástí výhradně intrakulturní komunikace neslyšících (Langer, 2013). Specifickým znakům je věnována celá kapitola ve druhé části studijní opory.

CVIČENÍ

Lektor bude postupně artikulovat několik znaků a Vaším úkolem bude znaky zařadit do některé ze tří zmiňovaných kategorií.

Znaky: PTÁK, LOKET, TRÉMA, ÚTERÝ, KOUPAT SE, SPÁT, KOČKA, MLÉKO, TUŽKA, PAPÍR, NEHET, ROHLÍK, ZOUFALÝ, UNAVENÝ, ZDRAVÝ, SYMPATICKÝ.

6.5 Praxe ČZJ: Tematický okruh „BARVY, OBLEČENÍ A POPIS OSOBY“

Používání nemanuální složky znaku si studenti procvičí při popisu osoby (tab. 7).

Tab. 12 Tematický okruh „BARVY, OBLEČENÍ A POPIS OSOBY“

slovo	pozice	poznámky
Barva		
Červená		
Modrá		
Žlutá		
Zelená		
Bílá		
Hnědá		
Černá		
Oranžová		
Růžová		
Fialová		
Světlý		
Tmavý		
Oblečení		
Obléci		
Svléci		
Kabát		
Bunda		
Kalhoty		

Rifle		
Kraťasy		
Šaty		
Sukně		
Tričko		
Košile		
Svetr		
Kalhotky (spodní)		
Ponožka		
Boty		
Čepice		
Kšiltovka		
Brýle		
Nový		
Moderní		
Umí		
Neumí		
Popis osoby		
Hodný		
Zlý		
Hubený		
Tlustý		
Hezký, pěkný		
Ošklivý		

Veselý		
Smutný		
Milý		
Ochotný		
Protivný		
Mladý		
Starý		
Zdravý		
Nemocný		
Vlasy		
Dlouhé rovné vlasy		
Krátké vlasy		
Pleš		
Dlouhé kudrnaté vlasy		
Vlasy spletené do copu na pravé straně		
Vlasy střípaté		
„Uhlazené“ vlasy		

Ukázka vybraných znaků:

Obr. 74 „Barva“

Obr. 75 „Červená“

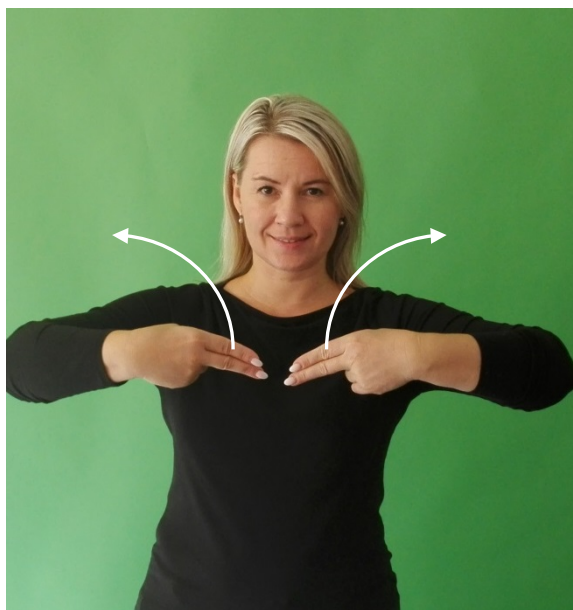
Obr. 76 „Modrá“

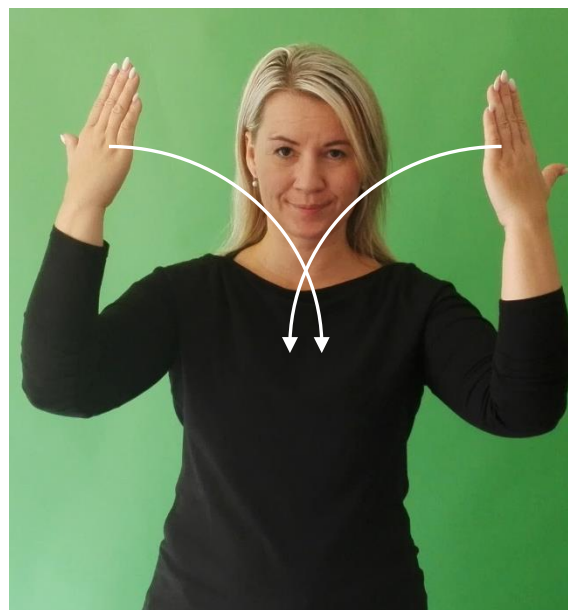
Obr. 77 „Bílá“

Obr. 78 barva „Světlá“

Obr. 79 barva „Tmavá“

Obr. 80 „Oblečení“

Obr. 81 „Kabát“

Obr. 82 „Čepice“

Obr. 83 „Hodný“

Obr. 84 „Hezký“

Obr. 85 „Mladý“

Obr. 86 „Starý“

Obr. 87 „Zdravý“

Obr. 88 „Nemocný“

PROCVIČOVÁNÍ ZÁSOPY ZNAKOVÉHO JAZYKA

Lektor Vám předloží fotografie (výstřižky z novin), na kterých budou známé osobnosti vyfotografované na různých společenských akcích. Vaším úkolem bude popsat ve znakovém jazyce vzhled vybrané osobnosti tak, aby ostatní mohli tuto osobu dle Vašeho popisu identifikovat. Další variací je kresba osoby podle popisu ve znakovém jazyce.

Pod vedením lektora procvičujte slovní zásobu z tabulek 2 - 6. Zaměřte se na vnímání nemanuálních komponentů znaků, např. jak vypadají tváře a rty u znaků TLUSTÝ x HUBENÝ nebo výraz obličeje u znaků MILÝ x PROTIVNÝ či VESELÝ x SMUTNÝ.

Pokud popisujeme osobu v českém jazyce, máme možnost volit slova tak, aby popisovanou osobu neurazila, např. TLUSTÝ - PLNOŠTÍHLÝ. Víte, jak je to v komunikaci Neslyšících?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Již v 60. letech minulého století bylo podrobnou lingvistickou analýzou prokázáno, že znakové jazyky nejsou jen souborem posunků (gest), ale splňují všechny atributy přirozených jazyků (dvojitá artikulace, systémovost, znakovost, svébytnost, produktivnost, historický rozměr) a jsou s nimi lingvisticky srovnatelné. Mimo jiné to znamená, že je možné ve znakovém jazyce děti plnohodnotně vzdělávat. Hlavní rozdíl mezi mluvenými jazyky a jazyky znakovými spočívá zejména v jejich způsobu existence. Mluvené jazyky jsou audio-orální, znakové jazyky vizuálně motorické komunikační systémy. Velmi často je součástí interkulturní komunikace neslyšících také artikulace prstové abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména při hláskování vlastních jmen, cizích názvů a pomáhá nám také v situacích, kdy neznáme příslušný znak ČZJ. Důležitou úlohu hraje prstová abeceda ve vzdělávání neslyšících při osvojování si gramatiky českého jazyka.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. V čem se shodují mluvené a znakové jazyky?
2. Jsou obecně užívaná gesta totéž co znaky ČZJ? Vysvětlete hlavní rozdíl.
3. Co je to „znakovací prostor“?
4. Je možné znakový jazyk písemně zaznamenat?
5. Která složka (komponent) znaku vytváří gramatiku znakového jazyka?

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BÍMOVÁ, P. Jazyk znakový – jazyk přirozený. *Čeština doma a ve světě*, 2002, roč. 10, č. 2 + 3, s. 100 – 103. ISSN 1210-9339.
2. KUCHAROVÁ, L. (ed.) *Jazyk Neslyšících: Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha: Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK, 2005.
3. MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008, s. 12. ISBN 978-80-87218-00-6.
4. NSDSK Holandská nadace pro neslyšící a nedoslýchavé dítě. *Znakový jazyk. Základní kurs*. Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1991.
5. OKROUHLÍKOVÁ, L. Zápis českého znakového jazyka. In MACUROVÁ, A., ZBOŘILOVÁ, R. a kol. *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*. Univerzita Karlova: Karolinum, 2018. ISBN 987-80-246-3412-8.
6. SERVUSOVÁ, J. *Kontrastivní lingvistika – český jazyk x český znakový jazyk*. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-30-3.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora, se kterou jste měli možnost pracovat, byla koncipována tak, aby Vám umožnila „nahlédnout“ do světa n/Neslyšících a seznámila Vás jak teoreticky, tak prostřednictvím praktických ukázek a cvičení s českým znakovým jazykem. Pokud ve Vás text vzbudil hlubší zájem o problematiku osob se sluchovým postižením a český znakový jazyk, doufáme, že pro Vás nabyté znalosti a dovednosti budou dobrým odrazovým můstkem pro další studium ve specializovaných kurzech, realizovaných různými profesionálními organizacemi.

Přejeme Vám hodně štěstí a úspěchů v dalším studiu.

Autorky

Příloha 1

Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob – výňatek.

Zákon č.384/2008 Sb. platné znění ze dne 20.10.2008

Sbírka zákonů

- Předpis č. 155/1998 Sb., zdroj: SBÍRKA ZÁKONŮ ročník 1998, částka 54, ze dne 13.07.1998

155

ZÁKON

ze dne 11. června 1998

o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob

Změna: 384/2008 Sb.

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

ČÁST PRVNÍ

§ 1

Úvodní ustanovení

(1) Tento zákon upravuje používání komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob jako jejich dorozumívacích prostředků.

(2) Neslyšící a hluchoslepé osoby mají právo svobodně si zvolit z komunikačních systémů uvedených v tomto zákoně ten, který odpovídá jejich potřebám. Jejich volba musí být v maximální možné míře respektována tak, aby měly možnost rovnoprávného a účinného zapojení do všech oblastí života společnosti i při uplatňování jejich zákonných práv.

§ 2

Definice základních pojmů

(1) Za neslyšící se pro účely tohoto zákona považují osoby, které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem.

(2) Za hluchoslepé se pro účely tohoto zákona považují osoby se souběžným postižením sluchu a zraku různého stupně, typu a doby vzniku, u nichž rozsah a charakter souběžného sluchového a zrakového postižení neumožňuje plnohodnotný rozvoj mluvené řeči, nebo neumožňuje plnohodnotnou komunikaci mluvenou řečí.

§ 3

Komunikační systémy neslyšících a hluchoslepých osob

Komunikačními systémy neslyšících a hluchoslepých osob se pro účely tohoto zákona rozumí český znakový jazyk a komunikační systémy vycházející z českého jazyka.

§ 4

Český znakový jazyk

(1) Český znakový jazyk je základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace.

(2) Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.

(3) Český znakový jazyk může být využíván jako komunikační systém hluchoslepých osob v taktilní formě, která spočívá ve vnímání jeho výrazových prostředků prostřednictvím hmatu.

§ 5

Zrušen

§ 6

Komunikační systémy vycházející z českého jazyka

(1) Komunikačními systémy neslyšících a hluchoslepých osob vycházejícími z českého jazyka jsou znakovaná čeština, prstová abeceda, vizualizace mluvené češtiny, písemný záznam mluvené řeči, Lormova abeceda, daktylografika, Braillovo písmo s využitím taktilní formy, taktilní odezírání a vibrační metoda Tadoma.

(2) Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. Znakovaná čeština v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk.

(3) Prstová abeceda využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů. Prstová abeceda v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob.

(4) Vizualizace mluvené češtiny je zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace.

(5) Písemný záznam mluvené řeči je převod mluvené řeči do písemné podoby v reálném čase. Pro potřeby hluchoslepých se písemný záznam provádí zvětšeným písmem nebo Braillovým písmem.

(6) Lormova abeceda je dotyková dlaňová abeceda, při které se jednotlivá písmena vyznačují pomocí ustálených pohybů a dotyků prováděných na dlani a prstech ruky příjemce sdělení.

(7) Daktylografika je vpisování velkých tiskacích písmen zpravidla do dlaně ruky příjemce sdělení.

(8) Braillovo písmo s využitím taktilní formy umožňuje zobrazovat písmena abecedy ustálenými dotyky na dvou prstech jedné ruky nebo více prstech obou rukou příjemce sdělení s využitím kódového systému Braillova písma.

(9) Taktilní odezírání je založeno na vnímání mluvené řeči pomocí odhmatávání vibrací hlasivek mluvčího.

(10) Vibrační metoda Tadoma je založena na vnímání mluvené řeči pomocí odhmatávání vibrací hlasivek, pohybů dolní čelisti, rtů a tváří mluvčího.

§ 7

Používání komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob

Neslyšící a hluchoslepé osoby mají právo na:

- a) používání komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob,
- b) vzdělávání s využitím komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob,
- c) výuku komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob, kterou upravuje jiný právní předpis¹).

§ 8

(1) Neslyšící a hluchoslepé osoby mají při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí a při zajišťování dalších nezbytných potřeb právo na tlumočnické služby zajišťující tlumočení v jimi zvoleném komunikačním systému uvedeném v tomto zákoně. Podmínky poskytování tlumočnických služeb stanoví jiný právní předpis²).

(2) Neslyšícím a hluchoslepým osobám, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty nebo hluchoslepoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické služby při soudním řízení poskytovány bezplatně.

(3) Neslyšícím a hluchoslepým žákům středních škol a neslyšícím a hluchoslepým studentům vyšších odborných škol a vysokých škol, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty nebo hluchoslepoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické služby poskytovány bezplatně za podmínek stanovených prováděcím právním předpisem.

§ 9

Rodiče, u jejichž dítěte byla diagnostikována praktická nebo úplná hluchota³) nebo hluchoslepota, mají právo na bezplatnou výuku v kursech komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob.

§ 10

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy stanoví vyhláškou

- a) podmínky a rozsah tlumočnických služeb poskytovaných bezplatně neslyšícím a hluchoslepým žákům a studentům podle § 8 odst. 3,
- b) obsah a rozsah kurzů podle § 9.

Příloha 2

Materiály CSNN určené k tisku a využití v praxi

- Obouruční prstová abeceda.
- Když se setkáte s člověkem se sluchovým postižením aneb co nedělat.
- Omalovánky pro děti – základní materiál vhodný pro seznámení dětí s problematikou sluchového postižení cílený na způsob komunikace.

Obouruční prstová abeceda

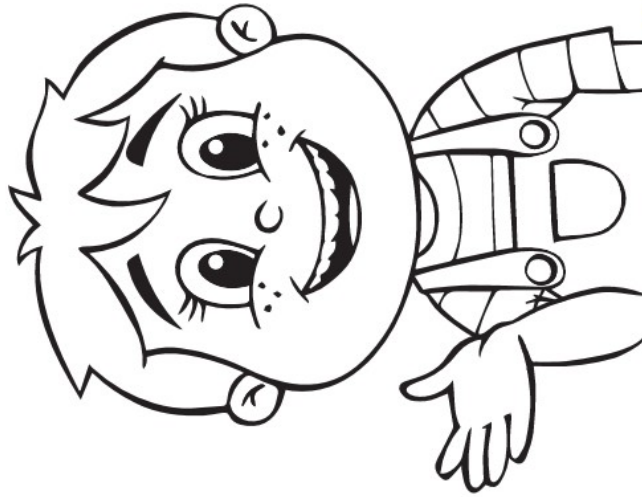
Když se setkáte s člověkem se sluchovým postižením aneb co (ne)dělat

www.csnn.cz

Ahoj kamaráde,
víš, kdo jsou osoby se sluchovým postižením?

Můžeme být nedoslýchaví, ohluchlí, neslyšící, hluchoslepí, ale NE HLUCHONĚMÍ!

Ahoj kamaráde,
chceš si se mnou povídat a nevíš jak? Neboj se, vše ti vysvětlím!

*Jsem neslyšící chlapec od narození,
používám kochleární implantát a
díky tomu můžu slyšet skoro jako ty!*

*Jsem nedoslýchavý chlapec a
sluchátko mi pomáhá, abych tě lépe slyšel!*

*Jsem neslyšící chlapec, když budeš mluvit pomalu,
budu odezírat. Umím znakový jazyk!*

Ahoj kamaráde,
víš, kdo jsou osoby se sluchovým postižením?

Můžeme být nedoslýchaví, ohluchlí, neslyšící, hluchoslepí, ale NE HLUCHONĚMÍ!

Ahoj kamaráde,
chceš si se mnou povídat a nevíš jak? Neboj se, vše ti vysvětlím!

*Jsem neslyšící dívka od narození,
používám kochleární implantát a
díky tomu můžu slyšet skoro jako ty!*

*Jsem nedoslýchavá dívka a
sluchátko mi pomáhá, abych tě lépe slyšela!*

*Jsem neslyšící dívka, když budeš mluvit pomalu,
budu odezírat. Umím znakový jazyk!*

Seznam obrázků

- Obr. 1 Individuální sluchadla
- Obr. 2 Kochleární implantát
- Obr. 3 Symbol zařízení nebo prostoru pro osoby se sluchovým postižením
- Obr. 4 Políbení na obě tváře
- Obr. 5 Naznačení políbení na tváře při loučení „na dálku“
- Obr. 6 „Dobrou chuť“
- Obr. 7 „Dobrou chuť“ (v případě, že nesedíme u stejného stolu)
- Obr. 8 Potlesk
- Obr. 9 Potlesk (reálná situace v divadle)
- Obr. 10 Lormova abeceda – schéma
- Obr. 11 „Ahoj“
- Obr. 12 „Dobrý, dobře“
- Obr. 13 „Děkuji“
- Obr. 14 „Prosím“
- Obr. 15 „Kdo?“
- Obr. 16 „Co?“
- Obr. 17 „Dát, dávat“
- Obr. 18 „Dostat“
- Obr. 19 „Jak se máš“ - varianta 1, (P/L, p. 3)
- Obr. 20 „Jak se máš“- varianta 2 (P/L, p. 13)
- Obr. 21 Pohled „z očí do očí“
- Obr. 22 Příklady nedodržení stěžejních zásad doporučených pro usnadnění odezírání
(příklad 1)
- Obr. 23 Příklady nedodržení stěžejních zásad doporučených pro usnadnění odezírání

(příklad 2)

Obr. 24 Neefektivní zvyšování hlasu (křik), které navíc ztěžuje odezírání

Obr. 25 „Ano“

Obr. 26 „Ne“

Obr. 27 „Žena“

Obr. 28 „Muž“

Obr. 29 „Matka“

Obr. 30 „Otec“

Obr. 31 „Přítel“

Obr. 32 „Soused“

Obr. 33 „Mám“

Obr. 34 „Nemám“

Obr. 35 Helen Kellerová (1880 – 1968)

Obr. 36 Výraz obličeje (neporozumění, nesouhlas)

Obr. 37 Výraz obličeje (údiv, překvapení)

Obr. 38 Výraz obličeje (vtažení obou tváří ve spojení se znakem signalizuje, že je něco/někdo hubené/ý, útlé/ý)

Obr. 39 Výraz obličeje (nafouknutí obou tváří ve spojení se znakem signalizuje, že je něco/někdo baculaté/ý, objemné/ý)

Obr. 40 William C. Stokoe (1919 – 2000)

Obr. 41 „Jíst“

Obr. 42 „Pít“

Obr. 43 „Vařit“

Obr. 44 „Rohlík“

Obr. 45 „Máslo“

Obr. 46 „Brambory“

Obr. 47 „Mléko“

Obr. 48 „Nůž“

Obr. 49 „Vidlička“

Obr. 50 „Ráno“

Obr. 51 „Poledne“

Obr. 52 „Odpoledne“

Obr. 53 „Večer“

Obr. 54 - Učíme se českou znakovou řeč (Růžičková, 1997)

Obr. 55 Simultánní přepis mluvené češtiny, který je zobrazován na plátně.

Obr. 56 Simultánní přepis mluvené češtiny. Vedle přepisovatele sedí klientka, která přepis čte).

Obr. 57 Jednoruční prstová abeceda (Fikejs, 2005)

Obr. 58 Obouruční prstová abeceda (Fikejs, 2005)

Obr. 59 gesto 1

Obr. 60 gesto 2

Obr. 61 gesto 3

Obr. 62 gesto 4

Obr. 63 gesto 5

Obr. 64 gesto 6

Obr. 65 Prostor před tělem, kde se vytvářejí znaky

Obr. 66 „Ředitel“

Obr. 67 „Sportovat“

Obr. 68 „Hloupý“

Obr. 69 „Chudák/bohužel/ je mi líto“

Obr. 70 „Pozor“

Obr. 71 „Podvod“

Obr. 72 „Objednat“

Obr. 73 „Hotel“

Obr. 74 „Barva“

Obr. 75 „Červená“

Obr. 76 „Modrá“

Obr. 77 „Bílá“

Obr. 78 barva „Světlá“

Obr. 79 barva „Tmavá“

Obr. 80 „Oblečení“

Obr. 81 „Kabát“

Obr. 82 „Čepice“

Obr. 83 „Hodný“

Obr. 84 „Hezký“

Obr. 85 „Mladý“

Obr. 86 „Starý“

Obr. 87 „Zdravý“

Obr. 88 „Nemocný“

Seznam tabulek

Tab. 1 Značky pro označení charakteru pohybu při artikulaci znaků

Tab. 2 Tvary rukou v českém znakovém jazyce

Tab. 3 Klasifikace sluchových vad podle WHO

Tab. 4 Úrovně ztráty sluchu a jejich vliv na slyšení běžných zvuků

Tab. 5 Intenzita zvuků, které vnímáme v běžném životě

Tab. 6 Tematický okruh „SEZNAMOVÁNÍ“

Tab. 7 Další znaky doplněné lektorem během výuky dle zájmu studentů

Tab. 8 Tematický okruh „RODINA“

Tab. 9 Další znaky doplněné lektorem během výuky dle zájmu studentů

Tab. 10 Tematický okruh „JÍDLO A PITÍ“

Tab. 11 Další znaky doplněné lektorem během výuky dle zájmu studentů

Tab. 12 Tematický okruh „BARVY, OBLEČENÍ A POPIS OSOBY“

Tab. 13 Další znaky doplněné lektorem během výuky dle zájmu studentů

Seznam příloh

Příloha 1 Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob – výňatek

Příloha 2 Materiály CSNN určené k tisku a využití v praxi

Příloha 3 Tabulky pro zaznamenávání znaků

Název: **Základy znakového jazyka**
Autor: **Mgr. Zuzana Pavliňáková, Bc. Pavlína Zarubová**
Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě
Určeno: studentům SU FVP Opava
Počet stran: 126

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.